

ΑΛΛΗΓΟΡΙΑΙ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ

ΕΝ ΤΗ ΤΕΧΝΗ.

τε ἡ ἀνθρωπότης διήρχετο τὴν πρώτην τῆς ὑ-
 πάρξεώς της περίοδον, ὅτε νήπιον ἔτι, αἰῶνων
 μόλις ἡλικίαν ἀριθμοῦσα, ἐγαλουχεῖτο παρὰ τὸν
 Γάγγην ἢ τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου, οἱ διάφοροι τῆς
 γῆς λαοὶ δὲν εἶχον ἀκόμη οὔτε γλῶσσαν ἐξηκριβωμένην, οὔτε ἦθη
 κοινωνικά, οὔτε νόμους γραπτούς. Ἄλιεῖς ἢ ποιμένες εἰς μικρὰς
 διηρημένοι δμάδας, ὧν ἐκάστη ἀπετέλει ἴδιον κράτος, ἠγνόουν τί
 ἔστιν ἡ ἀληθὴς κοινωνία. Πρὸς ἀλλήλους συνεννοοῦντο δι' ὀλιγίστων
 τινῶν φράσεων καὶ περιωρίζοντο εἰς βραχυτάτας ἐννοίας, ἀναφερο-
 μένας εἰς τὰ τῆς πρώτης ἀνάγκης. Ὀλίγαι λέξεις ὀνοματοπεποιη-
 μέναι ἢ κατὰ συνθήκην ἀπετέλουν τὸ λεξιλόγιόν των καὶ τινα ση-
 μεῖα τὴν γραφὴν των. Αἱ λέξεις ἦσαν σειρὰ φθόγγων κατ' ἀπομί-
 μησιν τῶν περὶ αὐτοὺς ἠχούντων καὶ ὁ δορῶμενος κεραυνός, ἡ βοὴ
 τῆς τρικυμίας, ὁ δοῦπος τοῦ πίπτοντος σώματος, ὁ ψίθυρος τοῦ
 κύματος ἢ τὸ μελωδικὸν τερέτισμα τῆς ἀηδόνος, πᾶσαι αὗται αἱ
 ἐκφράσεις καὶ λέξεις τοιαύτῃν τινα ἔχουσι παραγωγὴν. Ἐκ τῆς
 αὐτῆς ἀρχῆς πηγάζουσιν ὀνόματά τινα ζώων, ἐκ τῆς φωνῆς ἐ-
 κάστου αὐτῶν πεποιημένα. Ἐν τῇ πτωχείᾳ τῶν πρώτων γλωσ-
 σῶν ἐδανείσθησαν τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν μίαν αἴσθησιν λέξεις
 ἵνα ἐκφράσωσι τὰς ἐκ τῆς ἐτέρας ἐντυπώσεις. Τὸ δανειστικὸν δὲ
 τοῦτο συναλλαγμὰ ὑφίσταται ἀκόμη καὶ σήμερον, ἰδίᾳ μεταξὺ
 τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὁράσεως.

Ἄλλ' ὅταν κατὰ μικρὸν αἱ κοινωναὶ ἤρχησαν νὰ ἀνδοῶνται,

ὅταν ἀπὸ τὰ ψηλαφητὰ καὶ ὑποπίπτοντα εἰς τὰς αἰσθήσεις ἠθέλησαν νὰ ἐκφράσωσιν ἐννοίας ἀφρηρημένας καὶ μεταφυσικὰς, ὅταν ἐπεζήτησαν νὰ διεισδύσωσιν εἰς τὰ ἀπόρρητα τῆς θεότητος καὶ τοῦ νοητοῦ κόσμου, τότε, διότι δὲν εἶχον λέξεις ἀναποκρινομένας εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, κατέφυγον εἰς τὴν ἀναλογίαν ἢ ἐπενόησαν σύμβολα καὶ ἀλληγορίας, ὅπως εἰκονίσωσι διὰ καταληπτῶν ἐννοιῶν τὸ ἀληθὺς ἀκατάληπτον τῆς θεότητος καὶ τῆς ὅλης δημιουργίας.

Τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως, ὁ εὐρὺς οὐρανὸς, ὁ διάπυρος καὶ ἀκτινοβόλος τοῦ ἡλίου δίσκος, τὸ μάγον φῶς τῆς σελήνης οἱ ἀστέρες, τὰ ὄρη, οἱ ποταμοὶ, τὰ δάση, ἐξέπληξαν τοὺς πρῶτους λαοὺς καὶ μετὰ τὸν δημιουργὸν ἤρχισαν νὰ θεοποιῶσι καὶ λατρεύωσι τὰ οὐράνια ταῦτα σώματα καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως ἀνὰ μίαν. Εἰς τὴν φαντασίαν αὐτῶν τὸ πᾶν παρίστατο κατεχόμενον ὑπὸ θεότητός τινος καὶ ἡ φύσις αὐτῆ ἦτο τὸ μέγα πάνθεον τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Εἰς ἐξήγησιν τῶν φυσικῶν φαινομένων ἐπλασαν μυρίους ἀλληγορικοὺς μύθους, τοὺς ὁποίους διεσκεύασαν ἔπειτα ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ οἱ μῦθοι οὗτοι ἀπετέλεσαν οἶονεὶ τὴν δογματικὴν τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν. Ἐθεοποίησαν ἐπίσης τοὺς πόθους αὐτῶν καὶ τὰς ἐλπίδας, τὴν χαρὰν καὶ τὰς θλίψεις, τὴν ἀρετὴν καὶ τὰς κακίας καὶ ἐδημιούργησαν οὕτω τοὺς ἄλλους ἐκείνους δευτερεύοντας θεοὺς καὶ δαίμονας, τὸν Πόθον καὶ τὸν Ἐρωτα, τὴν Ἐριδα καὶ τὸν Φθόνον.

I

Ἐλέχθη ὅτι ἡ Ἰνδικὴ καὶ μετ' αὐτὴν Ἰσως ἡ Αἴγυπτος ὑπῆρξαν αἱ κοιτίδες τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐκεῖ ὑπὸ τὰ οὐρανοστεφῆ Ἰμαλαία καὶ τὰς εὐώδεις ὕχθας τοῦ Γάγγου διετυπώθησαν αἱ πρῶται περὶ Θεοῦ καὶ δημιουργίας ἰδέαι. Ἐκεῖ ἐλατρεύθη ὁ εἷς καὶ αἰωνίως Θεὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰνδρα καὶ ἔπειτα τοῦ Βράχμα, καὶ οἱ ἱερεῖς προσωποποιήσαντες τὴν θέλησιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, ὑπὸ τὸ ὄνομα γυναικὸς, τῆς Μαγια, ἐπλασαν ἐκ τοῦ γάμου αὐτῶν τὴν Τριάδα, ἣτις εἶνε ἡ βᾶσις τῆς βραχμανικῆς θρησκείας καὶ τὴν ὁποίαν ἀποτελοῦσιν ὁ Βραχμαῆς, ὁ Βισνοῦς

καὶ ὁ Σίβας, οἱ τρεῖς οὗτοι ἰσόπαλοι θεοὶ, οἱ οὐρανίῳνες τῶν Ἰνδῶν.

Ὁ Βραχμᾶς εἶνε ἡ δημιουργὸς δύναμις, ἡ ἀρχὴ τοῦ παντός. Ὁ Βισνοῦς εἶναι ὁ κοσμητὴρ καὶ φύλαξ, ἡ ἐνσαρκωθεῖσα θεότης καὶ ὁ θεὸς ἀποκαλυφθεὶς. Ἄλλ' ὁ ἥρωσ οὗτος τῆς Μαχαβαράτας, τὸ δεύτερον τῆς τριάδος πρόσωπον, ὑπῆρξεν ἀρχαιότερον ἢ προσωποποιήσις τῆς ἀτμοσφαίρας, τοῦ λεπτοῦ καὶ διαυγοῦς αἰθέρος, ὅστις φωτίζει καὶ διατηρεῖ τὴν ζῶσαν φύσιν, ἀντιπροσωπεύει τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ καὶ συγγέεται πολλάκις μετὰ τοῦ ἡλίου. Ἀκριβῶς ὡς ἡ Ἥρα, ὁ Βισνοῦς ἀντιπροσωπεύει εἰς τὰς Βέδας τὸν οὐράνιον θόλον. Ὁ Σίβας εἶναι προσωποῖτα τοῦ χρόνου καὶ ἐπομένως τοῦ θανάτου καὶ γράφουσιν αὐτὸν κρατοῦντα τὸν πέλεκυν, τὴν κλεψύδραν ἢ ἀνθρώπινον κρῆνιον. Ὁ Σίβας εἶναι συγχρόνως ὁ θεὸς τῶν ὀρέων καὶ ἡ γιγαντομαχία τῆς Μαχαβαράτας, ἔνθεν μὲν τῶν Πανδοῖδων, ὀπαδῶν τοῦ Βισνοῦ, ἐκείθεν δὲ τῶν Κουροῖδων, ὀπαδῶν τοῦ Σίβα, δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ἀλληγορικῶς εἰς τὴν πάλιν τῶν στοιχείων, ἢ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, ἀφοῦ ὁ μὲν Σίβας ἀλληγορεῖται εἰς τὰ ἄλογα πάθη, ὁ δὲ Βισνοῦς εἰς τὰ φιλόδηρα αἰσθήματα τῆς ἀγάπης. Ἐπροσωποῖσαν ἐπίσης οἱ Ἰνδοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς θεοῦ Δουργᾶς τὴν ἄπειρον καὶ ἀρχέγονον ὕλην, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθον πάντα τὰ λοιπὰ καὶ ἐλάτρευσαν τὴν σελήνην ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Παρβατῆς, τὴν ὁποίαν ἔγραφον μὲ κυματίζουσαν τὴν κόμην καὶ ὑδρίαν ἐν τῇ χειρὶ, ἀλληγορουμένην εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἀστέρος τούτου ἐπὶ τῶν ὑδάτων. ¹⁾ Ἐφαντάσθησαν τέλος τὸν ἱερὸν Γάγγην γυναῖκα λευχεύουσα καθημένην μεγαλοπρεπῶς ἐπὶ ποταμίου τέρατος φέρουσαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ διάδημα, λύραν εἰς τὴν μίαν τῶν χειρῶν καὶ τὸν ἱερὸν λωτὸν εἰς τὴν ἑτέραν.

Συχναὶ καὶ τολμηρότεραι προσωποῖται ἀπαντῶσιν εἰς τὰς Βέδας, αἵτινες εἰσὶν ἡ Παλαιὰ Γραφή τῶν Ἰνδῶν, προσωποῖται τῶν νεφῶν καὶ τῆς θυέλλης, τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους. Τὰ μελανὰ καὶ ταχυπόρα νέφη, τὰ ὁποῖα ὠθεῖ ἡ καταιγὶς καὶ τὰ ὁποῖα κρύ-

1) F. T. B. Clavel-Histoire pittoresque des religions antiques et modernes Tom. 1er - page 62.—

προυν εἰς τὰς πτυχάς των τὸν ὄμβρον ἢ τὸν κεραυνὸν, παρίστανται ἐκεῖ ὡς τόσα κακοποιὰ πνεύματα, ἀγωνιζόμενα νὰ σβέσωσι τὸν λύχνον τῆς ἡμέρας. Εἶναι οὗτοι οἱ τιτᾶνες Ἀσοῦραι, τοὺς ὁποίους ἐπιφαίνεται καταδιώκων ὁ Ἴνδρας, ὁ ὕπατος οὗτος Ζεὺς, ὅστις ἐκυθέρια τὸ σύμπαν πρὶν ἢ γεννηθῶσιν οἱ θεοὶ τῶν Βραχμάνων. Καὶ ὅταν εὐνοϊκοὶ ἄνεμοὶ ἀπεδιώκον τὰ ὀλέθρια ταῦτα νέφη καὶ ἐπεφαίνετο ἀπὸ μέσου αὐτῶν ὡς ἀπὸ καταπιπτούσης αὐλαίας ὁ ἥλιος, οἱ Ἀρῦαι ἐχειροκρότουν τὴν νίκην τοῦ φωτὸς καὶ ἔψαλλον τὸν θρίαμβον τοῦ Ἴνδρα. ¹⁾ Παρομοίαν πάλιν τῶν στοιχείων ὑπαινίσσονται οἱ πόλεμοι τῶν στρατῶν τοῦ Ἀρειμά-
 νους κατὰ τῶν ἀγαθῶν πνευμάτων ἐν τῇ θρησκείᾳ τοῦ Ζωροάστρου.

Ὁ μεσίτης θεὸς Μίθρης, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, ²⁾ ὑπῆρξε παρὰ τοῖς πυρολάτραις ἢ θεοποιήσις τῆς ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης· παρίστατο ἐπὶ ἄρματος πολεμικοῦ φερόμενος διὰ τοῦ οὐρανοῦ, φέρων χρυσὴν περικεφαλαίαν καὶ ἀργυροῦν θώρακα, παρίστατο περικυκλούμενος ὑπὸ πνευμάτων καὶ καταδιώκων εἰς τοὺς αἰθέρας τοὺς δαίμονας τοῦ ὀλέθρου. Εἰς τὰς Βέδας ἀναγράφεται υἱὸς τοῦ ἀπείρου καὶ ἀντιπροσωπεύει τὸν ἥλιον. Τὸ φῶς τῆς ἀληθείας καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, τὸ ἠθικὸν καὶ φυσικὸν συνταυτίσθησαν εἶτα καὶ ὅταν ἐκ τῆς Ἀσίας Ἕλληνας καὶ Ῥωμαῖοι ἐδιδάχθησαν τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ τούτου, οἱ μὲν ἐλάτρευον αὐτὸν ὡς τὸν ἥλιον, οἱ δὲ μᾶλλον ὡς τὸν θεὸν τοῦ πολέμου, ἀπατηθέντες ἐκ τῆς πανοπλίας τὴν ὁποίαν ἔφερε. ³⁾ Οἱ Αἰγύπτιοι ἐλάτρευον τὸν Ὅσιριν καὶ τὸν Τυφῶνα, θεοποιήσαντες τὸ ὕδωρ καὶ τὸ πῦρ, τὰ δύο ταῦτα ἀρχικὰ τῆς φύσεως στοιχεῖα καὶ εἰδικώτερον τὸν Νεῖλον καὶ τὸν ζωογονοῦντα ἥλιον. Ἐπλάσαν ἔπειτα τὸν γάμον τοῦ Τυφῶνος μετὰ τῆς Νέφθυος γῆς καὶ τὴν τυραννικὴν αὐτοῦ βασιλείαν, καθ' ἣν ἐνεκλείσθη εἰς τὴν σωρὸν ὁ Ὅσιρις, ὑπαινισσόμενοι τὴν ἐπικρατήσασάν ποτε ἐν Αἰγύπτῳ Ξηρασίαν, καθ' ἣν ὁ Νεῖλος ἐπὶ τοσοῦτον ἐταπεινώθη, ὥστε τὰ ὕδατα αὐτοῦ σχεδὸν ἐξηφανίσθησαν.

1). A. Maury. Croyances A L'égén de l' antiquité page 96—97.

2). Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὅσιριδος. — XLVI.

Ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν φυτῶν καὶ ζώων ἐδανείσθησαν οἱ πρῶτοι λαοὶ τὰ ἐμβλήματα τῶν θεῶν. Καὶ εἶπον τὸν ἀροτῆρα βουὸν ἐμβλημα τοῦ ἡλίου, ὅστις γονιμοποιεῖ τὴν γῆν καὶ τὸν λύκον, ὅστις φυγαδεύει τὰ ποίμνια, ἔλαβον ἐπίσης σύμβολον τοῦ ἀστέρου τῆς ἡμέρας, διότι, ὡς ἐνώπιον ἐκείνου, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἡλίου οἱ ἀστέρες ἢ τὰ νέφη ἐξαφανίζονται. Τὸ ζωδιακὸν σύστημα καὶ ἡ σταδιοδρομία τοῦ ἡλίου δι' ἐκάστου αὐτῶν ἀποτελεῖ ἐτέρην συμβόλων ἀκολουθίαν. Πολλὰ τῶν ζώων ἀναφέρονται σύμβολα τῆς σελήνης, ἀλλ' ἰδίως ἡ γαλῆ, ἡ ἴβη, ἡ κανθαρίς. Ἡ γαλῆ, διότι, ὡς εἶπον, αἱ κόραι τῶν ὀφθαλμῶν τῆς διαστέλλονται κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, στρογγυλοῦνται τὴν μεσημβρίαν καὶ συστέλλονται ἐπὶ πλεον τὴν ἐσπέραν, παρουσιάζουσαι οὕτω ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὰς φάσεις τῆς σελήνης κατὰ τὰς διαφόρους θέσεις αὐτῆς ἀπέναντι τοῦ ἡλίου. Ἡ κανθαρίς, διότι ἐπὶ ὀκτῶ καὶ εἴκοσιν ἡμέρας, ἀκριβῶς τὸν χρόνον τῆς σεληναίας μεταβολῆς, κυλίνει ἀντιβᾶδην τὴν σφαῖραν, ἐν ἣ ἐναποτίθησι τὸν σπῆρον τῶν γόνων τῆς, ὀπισθοποροῦσα ὡς ἡ σελήνη κατ' ἀντίθεσιν τῶν ἄλλων οὐρανίων σωμάτων. Καὶ τέλος ἡ ἴβη, τὸ ἱερὸν πτηνὸν τῆς Αἰγύπτου, διότι ἡ διάρκειά τῆς ἐπιώσεως αὐτῆς ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἀυξομειώσεως τῆς σελήνης. Ὑπὸ εὐρυτέραν ἔννοιαν ἡ ἴβη θεωρουμένη ὡς ἡ ἐνσάρκωσις τῆς φύσεως, παρίστατο ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ὡς ἀγελάς, καὶ ἤθελον διὰ τούτου νὰ σημάνωσι τὴν γονιμότητα. Ἡ Αἰδοῦλα, ἡ πελωρία ἀγελάς τῶν Σκανθηναυῶν, ἐκ τῶν μαστῶν τῆς ὁποίας ἔβρεον ποταμοὶ γάλακτος, ἔχει τινὰ πρὸς τὴν Αἰγυπτίαν θεὸν ἀναλογίαν.

Ἐκ τῶν φυτῶν ἔλαβον τὸν φοῖνικα ὡς εἰκόνα τοῦ ἡλίου οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Ἰνδοὶ τὸ ἄνθος τοῦ λωτοῦ τοῦ ὑδροβίου τούτου φυτοῦ, τὸ ὅποιον ἐπιφαίνεται ἐπὶ τοῦ ὕδατος κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου καὶ ἐπαναθυθίζεται μετὰ τῆς δύσεως. Ἄλλ' ὡς νὰ μὴ ἤρκουν τὰ σύμβολα ταῦτα κατέφυγον καὶ εἰς τοὺς ἀριθμούς. Μετὰ τῶν θεολόγων ἀνεμίχθησαν οἱ μαθηματικοὶ καὶ ἔλαβον τὴν μονάδα εἰς παράστασιν τοῦ ἐνιαίου καὶ τῆς ἀπλότητος, ὡς σύμβολον τῆς φύσεως καὶ τῆς ἁρμονίας τοῦ παντός, ἔλαβον ταύτην ὡς ἐμβλημα

τοῦ φωτός καὶ τῆς ψυχῆς ἀλλ' ἰδίᾳ τῆς ἀνάρχου καὶ ἀτελευτήτου θεότητος. Ὁ ἀριθμὸς δύο κ.κ.τ' αὐτοὺς ἀναφέρεται εἰς τὴν διαίρεσιν ὕλην καὶ εἰς τὰς ἀντιθέτους δυνάμεις, εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν. Ὁ Πυθαγόρας ἀποκαλεῖ τὴν δυάδα ἀριθμὸν τοῦ θορύβου καὶ τῆς συγχύσεως. Ἀντιπροσωπεύει τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος, τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀλήθειαν, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον, ἀντιπροσωπεύει τὴν θεμεριώπιν ἀρμονίαν καὶ τὴν αἱματόεσσαν δῆριν τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τὸ μένον καὶ φερόμενον τῶν Πυθαγορείων, τὸ εἶδος καὶ τὴν στέρησιν τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀντιπροσωπεύει τοῦ Πλάτωνος τὸ ταυτὸν καὶ θάτερον, τὸν νοῦν καὶ τὸ ἄπειρον τοῦ Ἀναξαγόρου¹⁾. Ὁρομάζης καὶ Ἀρειμάνης τῶν Περσῶν, τῶν Αἰγυπτίων ὁ Ὅσιρις καὶ ὁ Τυφὼν ἰδοῦ ἢ δυὰς ἐν τῇ θεότητι. Τοιαύτην δὲ τινὰ δυάδα εἰκονίζουσιν οἱ δύο στῦλοι τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος. Ὁ ἀριθμὸς τρεῖς εἶναι ἐπίσης ἡ εἰκὼν τῆς θεότητος. Ἡ τριάς ἀναφαίνεται πανταχοῦ ἐν τῇ φύσει. Τρεῖς εἶναι τὰ πρῶτα στοιχεῖα τὸ διάστημα, ἡ ὕλη καὶ κίνησις, τρεῖς τὰ βασίλεια τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τὰ ὄρυκτά, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, τρεῖς αἱ διαίρεσεις τοῦ χρόνου, τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Ὁ Πυθαγόρας εὔρεν ἐν τῇ τριάδι τὴν εἰκόνα τῆς εἰρήνης καὶ ὁμοιοῦς ὡς συναινούσης τὰ δύο ἀντίθετα, τὸ περιττὸν καὶ τὸ ἄρτιον, τὸ ἐν καὶ τὸ δύο. Οἱ Βραχμαῆνες εἶχον τὴν ἰδίαν τριάδα, οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Ἄμμωνα, τὸν Μοῦθ καὶ τὸν Χόνα, οἱ Ἕλληνες τὰς τρεῖς Μοῖρας, τὴν τριπρόσωπον Ἐκάτην, τὸν τρικέφαλον πυλωρὸν τοῦ Ἄδου, τὴν τρίχορδον λύραν τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ τὸν ἱερὸν τρίποδα τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν. Οἱ Χριστιανοὶ ἐκτὸς τῆς τριάδος ἐν τῇ θεότητι, εἶχον ἐπίσης τὰς τρεῖς θεολογικὰς ἀρετὰς, τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὰς τρεῖς τῆς ψυχῆς κατοικίας, τὸν Ἄδην, τὸ Καθαρτήριον καὶ τὴν Παράδεισον, ἡ περιγραφή τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τὴν τριλογίαν τοῦ Δάντου.

Ὁ ἀριθμὸς ἐπτὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τοὺς ἐπτὰ πλανήτας, τὴν πλειάδα, τοὺς ἐπτὰ ἀστέρας τῆς μικρᾶς καὶ μεγάλης ἄρκτου. Καὶ πάλιν συμβολικῶς τοὺς πλανήτας ὑπαινίσσονται οἱ ἐπτάπυλοι ναοὶ τοῦ Ἥλιου ἐν Αἰγύπτῳ, αἱ ἐπτάπυλοι Θῆβαι, ὁ ἐπτάπυ-

1). Πλουτ. αὐτόθι, XLVIII.

τος ἀυλὸς τοῦ Πανός, οἱ ἑπτὰ μανοῦ τῶν Ἰνδῶν. Οὐδαμοῦ δὲ ὅσον παρ' Ἰουδαίοις ἐγένετο τοσαύτη κατάχρησις τοῦ ἀριθμοῦ τούτου, ἀλλ' ἐπὶ κκοῦ μάλλον, ἀφοῦ ἑπτὰ ἦσαν τὰ θανάσιμα ἀμαρτήματα, ἑπτὰ δὲ αἱ πληγαὶ τοῦ Φαραώ. Τελευταίον ἢ δώδεκας ἀνταποκρίνεται εἰς τοὺς δώδεκα θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, εἰς τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους, εἰς τοὺς δώδεκα θεοὺς τῶν Αἰγυπτίων, εἰς τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἔτους.

Μετὰ τῆς θεωρίας ταύτης σχετίζεται ἐκείνη τῶν φιλοσόφων ἐπὶ τῆς ἀρμονίας τῶν οὐρανίων σωμάτων, καθ' ἣν οἱ πλανῆται, ἐκτελοῦντες τὴν περιστροφικὴν των κίνησιν κατ' ἀντίθετον φορὰν τῶν ἀπλανῶν, πάσχουσι τρομώδη τινὰ κίνησιν, ἣτις μεταδιδόμενη εἰς τὴν περικυκλοῦσαν αὐτοὺς ἀτμόσφαιραν παράγει μελωδικούς τινας ἤχους, αἰθερίαν τινὰ μουσικὴν, τῆς ὁποίας ἀπολαύουσι μόνον οἱ μάκαρες θεοί. Τὴν ἀρμονίαν ταύτην πρῶτος ἠρμήνευσεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὁ Πυθαγόρας. Ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐξήρτησαν τὰς περὶ μουσικῆς θεωρίας, ἔνθα οἱ ἑπτὰ τῆς κλίμακος ἤχοι, εἰς τοὺς ἑπτὰ πάλιν πλανήτας ἀλληγοροῦνται. Εἰς παράστασιν τῆς θείας ταύτης ἀρμονίας οἱ ἱερεῖς εἶχον ἰδίους ὕμνους, οὓς ἔψαλλον κατὰ τὰς θυσίας. Ὑπέθεσαν ἐπίσης ὅτι τὰ οὐράνια σώματα κατὰ τὴν ταχεῖαν περιστροφὴν των ἐκτελοῦσι ρυθμικὰς τινὰς κινήσεις, οἷον εἰ ὀρχοῦμενα ὑπὸ τὸν γλυκεῖαν ἀρμονίαν καὶ οἱ χοροὶ τῶν ἱερέων τῆς Αἰγύπτου, τῶν Σαλλίων τῆς Ῥώμης, τῶν Λευιτῶν, ἐκείνων εἶναι ἡ ἀλληγορικὴ παράστασις. Χοοὺς τοιοῦτος ἀπετέλει ποτὲ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Χριστιανισμοῦ μέρος τῆς λατρείας καὶ μόλις κατὰ τὴν τελευταίαν ἑκατονταετηρίδα ἐξέλιπον ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ αἱ τοιαῦται πανηγυρικαὶ ἐκδηλώσεις.

I I

Πόσον ἀφελέστερος εἶναι ὁ Ἑλληνικὸς Ὀλυμπος! Ἐκεῖ τὸ πᾶν εἶναι ποίησις καὶ γοητευτικὴ ζωγραφία. Οὔτε ὁ οὐρανὸς των ἔχει τὸ σκοτεινὸν τῆς Ἰνδικῆς θεοσοφίας, οὔτε ὁ Ἄδης εἶναι τόσον ἀπαίσιος, ὡς ἐφαντάσθησαν καὶ περιέγραψαν αὐτὸν οἱ καλόγηροι τοῦ μεσαίου αἰῶνος, τοὺς ὁποίους ἠκολούθησεν εἶτα καὶ ὁ Δάντης, φοβούμενος μὴ ἀναθιβάσωσιν αὐτὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς ὡς αἰρετικόν.

Ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας, ὅστις ἐν τῷ πανθεισμῷ του ἔπλασε τοὺς θεοὺς τῶν ἀνέμων καὶ τῶν θαλασσῶν, τὰς Ναϊάδας καὶ τὰς Ὀρεάδας νύμφας, ὅστις ἐθεοποίησε τὴν Νύκτα καὶ τὴν Σελήνην, εἶχε πρὸ αὐτῶν λατρεύσει ὡς θεότῃτας τὰ πρῶτα τοῦ κόσμου στοιχεῖα, τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως. Πρὶν ἢ στήσῃ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τὸν θρόνον του ὁ ὑψικέρανος Ζεὺς καὶ ἡ ζηλότυπος Ἥρα, ἄλλοι θεοὶ ἐβασίλευον ἐπὶ τοῦ σύμπαντος. Τὸ Χάος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος κυριάρχης, εἶτα ἡ Γῆ καὶ ὁ Οὐρανός, ἐκ τοῦ γάμου τῶν ὁποίων προήλθον οἱ Τιτᾶνες καὶ οἱ Κύκλωπες, οἱ Ἐκκτόγχειρες καὶ οἱ Γίγαντες. Καὶ ὑπὸ μὲν τοὺς μονοφθαλμοὺς Κύκλωπας ὑπεδρῶντο τὰ ἐν τῷ αἰθέρι συμβαίνοντα σημεῖα, οἷον ἡ ἀστραπή, ἡ βροντή, ὁ κεραυνός, ὅθεν καὶ παῖδες τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὑπὸ τοὺς ἐκκτόγχειρας τὰ ὑπὸ τῶν ἀτμῶν ἀναπτυσσόμενα βίαια πνεύματα. Τῶν δὲ Γιγάντων ὁ περιώνυμος ἀγὼν, καθ' ὃν μετακινήσαντες τὰ ὄρη καὶ ἐπιθέσαντες τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἄλλου ἔβαλλον ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου τὸν Ὀλυμπόν, ἀλλὰ νικηθέντες κατεκεραυνώθησαν ὑπὸ τοῦ Διὸς καὶ ἐτάφησαν ὑπὸ αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ ὄρη διαχωρισθέντα πάλιν ἢ ἐκρημνίσθησαν εἰς τὰ Τάρταρα, ἀλληγορεῖται εἰς τοὺς φοβεροὺς σεισμοὺς, ὅσοι εἰς ἀρχαιοτάτους χρόνους κατετάρραξαν τὰ Φλεγμαία πεδία, εἶτε τὴν Ἰταλικὴν Αἴττην καὶ τὴν Κύμην, ἀλληγορεῖται εἰς τὰ πυρίπνοα ὑφαίστια, τὰ ὁποῖα ἔπαυσαν μετ' ὀλίγον νὰ ἐξερεύγωσι φλόγας, ὅθεν ἔπλασαν τὸν Τυφῶνα τεθαμμένον ὑπὸ τὴν Αἴττην καὶ ἐκπέμποντα φλόγας ἐξ ὄρητος, διότι δὲν ἠδύνατο ν' ἀνακύψῃ.

Ὁ διάδοχος τοῦ Οὐρανοῦ Κρόνος, περὶ τοῦ ὁποῖου φέρεται ὁ γνωστός ἐκεῖνος μῦθος ὅτι κατέτρωγε τὰ ἴδια τέκνα, φοβούμενος μὴ ἐκθρονησθῇ ὑπ' αὐτῶν κατὰ τινὰ παλαιὰν προφητείαν, εἶναι αὐτὸς ὁ πανδαμάτωρ χρόνος, ὅστις καταστρέφει πᾶν ὅ,τι γεννᾶ. Ἡ ζωγραφικὴ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν σύμβολον τὸν ὄφιν περιελειγμένον εἰς κορμὸν δένδρου, ἐφ' οὗ ἐπερείδεται ὁ γέρον ἐκεῖνος τῶν αἰώνων βασιλεύς. Ἐκ τῶν διασωθέντων τέκνων τοῦ Κρόνου ἀπρητίσθη ὁ χορὸς τῶν Ὀλυμπίων θεῶν. Ὁ Ζεὺς, ὁ πατὴρ τῶν ἀνδρῶν καὶ θεῶν, ὁ μεγαλοβρεμέτης οὗτος τοῦ Ὀλύμπου βασιλεύς, εἶναι αὐτὸς ὁ οὐρανός θεοποποιηθείς, ὁ αἰθῆρ καὶ ἀλληγορεῖται εἰς τὴν

βροχήν, ἀπόδειξις τὸ αἰολικὸν ὄνομα δεῦρ, τὸ ὁποῖον τοιαύτην τινὰ ἔννοιαν ὑποκρύπτει. Κατ' ἄλλους δὲ Ζεὺς εἶναι ὁ νοῦς, ἡ δὲ πρώτη σύζυγος αὐτοῦ Μῆτις τὸ διασκεπτικόν. "Ὅπως δὲ ὁ πατήρ, οὕτω καὶ ὁ υἱὸς φοβούμενος μὴ γεννήσῃ ἄρρενας ἀπογόνους, αἵτινες γὰρ τῷ ἀρπάσωσι τὸν θρόνον, κατέπειε τὴν σύζυγόν του ἐγκυμονοῦσαν, ὁπόταν μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ἀνεπήδησε κάθοπλος ἢ παρθένος θεὰ τῆς φρονήσεως καὶ τοῦ πολέμου, ἡ γλαυκῶπις Ἀθηνᾶ. Ἦλθε μετὰ ταῦτα ἡ γραφικὴ καὶ ἔθετο εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ Διὸς τὸν αἰτὸν ὡς σύμβολον τῆς ἰσχύος του καὶ τὸ σκῆπτρον εἰς τὴν δεξιάν καὶ ἐκάθισεν αὐτὸν ἐπὶ θρόνου ἵνα δείξῃ τὸ ἔδραϊον τῆς δυνάμεώς του. Ἐγραφον αὐτὸν γυμνὸν μὲν κατὰ τὰ ἔνω, τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ σώματος κεκαλυμμένον δι' ἄλουργίδος, θέλοντες διὰ τούτου γὰρ σημάνωσι τὴν καθαρότητα τοῦ ὑπεράνω αἰθέρος καὶ τὴν ὑπὸ τῶν νεφῶν καὶ ἀναθυμιάσεων κεκαλυμμένην ἀτμόσφαιραν, ἣτις περιβάλλει τὴν γῆν.

Ἡ Ἥρα, ἡ ζυλότυπος αὕτη σύζυγος τοῦ Διὸς, ἡ αἰωνίως μετ' αὐτοῦ ἐρίζουσα, εἶνε κατ' ἀναγραμματισμὸν ὁ ἀήρ. Ἡ ποίησις ἀνεβίβασεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῇ ἔδωκε σύζυγον τὸν ὑπέρτατον τοῦ παντὸς κυριάρχην, ἡ γραφικὴ παρέστισεν αὐτὴν καθημένην ἐπὶ χρυσοτεύκτου ἄρματος συρομένου ὑπὸ ταῶν, ἔχουσαν κεκαλυμμένην τὴν κεφαλὴν ὑπὸ λευκοῦ καὶ διαφανοῦς πέπλου. Καὶ οὗτος μὲν ὁ λευκὸς πέπλος εἰκονίζει τὰς ἄνωθεν ἡμῶν αἰωρουμένας νεφέλας, ἡ δὲ χρυσοσκίτος ἀναπεπταμένη οὐρὰ τῶν ταῶν τὸν διάστερον οὐρανόν. Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς φύσεως στοιχεῖα ἐθεοποιήθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Οὕτω ὁ Ἥφαιστος ἀντιπροσωπεύει τὸ πῦρ, ὁ Ποσειδῶν τὸ ὕδωρ, ὁ Πλούτων τὴν θερμουργὸν δυνάμιν τῆς γῆς, ὁ Διόνυσος τὴν γονιμότητα τῆς φύσεως, ὁ Αἴολος τοὺς ἀνέμους. Ἡ ποίησις ἐχώρισεν ἐνὸς ἐκάστου τὰ ὄρια τῆς βασιλείας του, ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ γραφικὴ ἔδωκαν ἐξ ἑκάστου τὰ οἰκεῖα σύμβολα, τὴν τριάναν εἰς τὸν Ποσειδῶνα, τὸν φαλλὸν καὶ τὴν ἄμπελον εἰς τὸν Διόνυσον.

Μετὰ τοὺς μύθους τῶν θεῶν ὁ περὶ τῆς Ψυχῆς καὶ τοῦ Ἐρωτος, ποιητικωτάτη καὶ φιλοσοφικὴ ἀλληγορία τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, κατέχει τὴν πρώτην θέσιν μετ' αὐτὸν ἡ κλοπὴ τοῦ πυρός

ὑπὸ τοῦ Προμηθέως καὶ τελευταῖον τοῦ Ἡρακλέους οἱ ἄθλοι.

Ἡ Ψυχὴ—λέγει ἡ παράδοσις—καλλίμορφος βασιλόπαις, ἐλατρεύετο παρὰ πάντων, ἀλλ' οὐδεὶς ἐζήτει αὐτὴν εἰς γάμον, ὅτε ἡ Ἀφροδίτη ζηλοτυποῦσα ἠθέλησε νὰ τιμωρῆσῃ αὐτὴν καὶ ἀπέστειλε τὸν Ἐρωτα. Ὁ πεμφθεὶς τιμωρὸς ἐτρώθη ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς παρθένου καὶ ἀναρπάσας αὐτὴν διὰ τοῦ Ζεφύρου ἀνεβίβασεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Μετ' ὀλίγον—παρὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Ἐρωτος—ἡ Ψυχὴ προσκαλεῖ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰς ἀδελφάς της, αἵτινες φθονήσασαι τὴν εὐτυχίαν της συμβουλεύουσι νὰ ἀποκτείνῃ τὸν Ἐρωτα κοιμώμενον. Καὶ ἡ Ψυχὴ λαμβάνει τὸν λύχνον καὶ τὴν μάχαιραν καὶ βαίνει εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ ὀλεθρίου σχεδίου, ὅτε σταγῶν θερμῆ ἐκ τοῦ λύχνου πεσοῦσα ἐπὶ τῶν ὤμων του ἐξεγείρει τὸν κοιμώμενον Ἐρωτα. Μετὰ τὴν ἀπόπειραν τοιοῦτου ἐγκλήματος ὁ Ἐρως μισήσας ἐγκαταλείπει αὐτὴν καὶ φεύγει διὰ τοῦ ἀέρος, ἐκεῖνη δὲ θέλουσα ν' ἀκολουθήσῃ αὐτὸν ὀλισθαίνει καὶ πίπτει εἰς τὴν γῆν. Μετὰ πολλὰς περιπετείας, ἀφοῦ ἐγένετο δούλη εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀφροδίτης ἐπὶ χρόνον μακρὸν, ἡ παρωργισμένη θεὰ ἐξιλεοῦται, ἡ Ψυχὴ κατὰ προσταγὴν τοῦ Διὸς ἀπαθανατίζεται καὶ συζευγνύεται διὰ παντὸς μετὰ τοῦ Ἐρωτος, ἐνῶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν αἱ φθονεραὶ ἀδελφαὶ κρημνίζονται ἀπὸ τῶν βράχων.

Τὸ συνοικέσιον τοῦτο τῆς Ψυχῆς καὶ τοῦ Ἐρωτος, ἡ ζηλοτυπία τῆς Ἀφροδίτης, ὁ φθόνος τῶν ἀδελφῶν τῆς Ψυχῆς, πάντα ταῦτα ὑποκρύπτουσι βαθύ τι φιλοσοφικὸν αἰνίγμα. Ἡ ψυχὴ, ἡ ἐν ἡμῖν οἰκοῦσα θεότης αὕτη, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν ἀποστελλομένη, γίνεται δούλη τοῦ σώματος, ἐν ᾧ εἶνε ἐγκαθειργμένη. Ὁ ὕλικὸς ἄνθρωπος, τὸ σῶμα, εἶναι τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀφροδίτης, τὰ ὁποῖα ὑπαινίσσεται ὁ μῦθος. Τὴν ψυχὴν ἀγωνίζονται νὰ ἐγκύσωσιν, ἑκατέρω πρὸς ἑαυτὴν, δύο ἀντίθετοι δυνάμεις ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, δύο ἀντίθετοι ἔρωτες ὁ ἰδανικὸς καὶ ὁ ὕλικὸς ἔρως. Αἱ φθονεραὶ ἀδελφαὶ εἶναι τὰ πάθη καὶ αἱ ὀρμαὶ, αἵτινες παρασύρουσι τὴν ψυχὴν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλος ὁ οὐράνιος ἔρως νικά, καὶ ἡ ψυχὴ ἀποθεοῦται.

Ἐτι ὠραιότερος εἶναι ὁ γνωστὸς μῦθος τοῦ Προμηθέως, ὅστις διότι ἐτόλμησε ν' ἀρπάσῃ κέρφα τοῦ οὐρανοῦ τὸ πῦρ, ἐδεδμεύθη

ὑπὸ τοῦ Διὸς εἰς τὸν Καύκασον καὶ ἀετὸς κατέτρωγε τὰ σπλάγχνα του, τὰ ὁποῖα τὴν νύκτα ἀνεγεννῶντο πάλιν. Ὑπὸ τὸν μῦθον τοῦτον κρύπτεται ὅλος τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἱστορία. Ἡ κλοπὴ τοῦ πυρὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀλληγορεῖται εἰς τὴν διὰ τῶν τεχνῶν καὶ τῆς σοφίας προαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ εἰς τὴν θεϊαν ἔμπνευσιν, ἣτις ἐνθαρρύνει καὶ τὸν καλλιτέχνην καὶ τὸν γεωργὸν ἢ τὸν χειρῶνακτα. Ὁ καθ' ἡμέραν βίος τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ πυρὸς κατατίθεται τὴν ἡμέραν ὅλην καὶ ἔχει τὴν νύκτα μόνον εἰς ἀνάπαυσιν—ἰδοὺ ἡ τιμωρία τοῦ Προμηθέως, ἰδοὺ ὁ ἐπὶ τοῦ Καυκάσου δεσμώτης, τὸν ὁποῖον ἠλευθέρωσεν ὁ Ἡρακλῆς, δῆλα δὴ ἡ ἐπιστήμη. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Προμηθέα, ὅστις σημαίνει τὴν σύνεσιν καὶ τὸ ἐφευρετικὸν πνεῦμα, ὁ Ἐπιμηθεὺς ἀλληγορεῖται εἰς τὴν ἀκηδεῖαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ μῦθος περὶ αὐτοῦ ὅτι ἤνοιξε τὸν πῖθον τῶν κακῶν, παραδοθεὶς ὅλος εἰς τῶν ἀλόγων παθῶν τὴν ὁρμὴν.

Τέλος οἱ ἄθλοι τοῦ Ἡρακλέους ἀλληγοροῦνται εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν πρώτων λαῶν, οἵτινες ἀπῆλλαξαν τὴν χώραν ἀπὸ τῶν ἀγρίων θηρίων, ἐκαλλιέργησαν τὴν ἄγονον γῆν, ἤνοιξαν ὁδοὺς διὰ μέσου τῶν θαλασσῶν. Εἶναι ἡ ἐκπολιτιστικὴ τάσις τοῦ ἀνθρώπου προσωποποιηθεῖσα ὑπὸ τὸν υἱὸν τῆς Ἀλκμήνης καὶ τοῦ Διός.

Συμπλήρωμα καὶ ἐρμηνεῖα τῶν μύθων ἦσαν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διάφοροι συμβολικαὶ παραστάσεις κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ἑορτάς. Οὕτως αἱ κατ' ἔτος τελούμεναι ἐν Ἀθήναις πομπαὶ τοῦ Διονύσου παρίστων ἀλληγορικῶς τὰς ἐκστρατείας αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰνδικήν, τὰ ξόανα καὶ οἱ φαλλοὶ, οὓς περιέφερον, τὴν γονιμότητα τῆς φύσεως. Τὰ Ἐλευσίνια καὶ ἰδίως ἡ κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν λαμπαδηδρομία οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ ἀλληγορικὴ τις παράστασις τῶν περιπλανήσεων τῆς Δήμητρος, ἣτις ἐζήτει τὴν Κόρην ἀρπαγείσαν ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος. Καὶ αὐτοὶ οἱ γεφυρισμοὶ, ἢ τὰ ἀστεία σκώμματα, δι' ὧν οἱ ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ Κηφισσοῦ καθήμενοι ὑπεδέχοντο τοὺς ἐπανερχομένους μύστας, ὑπενεθύμιζον τὰ ἀσεια σκώμματα, δι' ὧν λέγουσιν ὅτι ἡ Βαυβὼ ἢ Ἰάμβη ἐζήτει νὰ παρηγορήσῃ τὴν τεθλιμμένην Δήμητραν διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς θυγατρὸς της.

Τοὺς μύθους τῶν θεῶν καὶ ἡρώων διαιώνισαν ἐπὶ τῶν ἔργων αὐτῶν οἱ καλλιτέχναι τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἐκεῖ ἐπὶ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἀπετυπώθη ὅλος ὁ Ὀλυμπος μετὰ τῶν ἀθανάτων, τὰ ἄλλα μετὰ τῶν Νυμφῶν καὶ τῶν Χαρίτων, αἱ Νηρηίδες καὶ οἱ Τρίτωνες, ἡ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀναδύουσα Γαλάτεια εἰς ἀπάντησιν τοῦ Ἄκιδος, ὁ Χάρων ἐπὶ τῆς λέμβου τοῦ ἀπαιτῶν τὰ πορθμεῖα, ὁ Ὀρφεὺς κατερχόμενος εἰς τὸν ἄδην εἰς ἀναζήτησιν τῆς Εὐρυδίκης. Ποιηταὶ καὶ ζωγράφοι ἐνεπνέοντο ἐκ τῆς θρησκείας καὶ τὴν θρησκείαν συνεπλήρουν αὐτῆς αὐτοὶ οὗτοι οἱ καλλιτέχναι καὶ ποιηταί. Οὔτε οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ὑπῆρχον, αἵτινες νὰ ἐπιβάλλωσι τοὺς κανόνες τῆς τέχνης, οὔτε δογματικὴ διατετυπωμένη. Αἱ παραδόσεις τῶν λαῶν, ἡ διδασκαλία τῶν ἱερέων, οἱ χρησμοὶ τῆς Πυθίας καὶ τῶν ποιητῶν αἱ ἀφηγήσεις ἰδού ὅ,τι ἀπετέλει πρὸς αὐτοῖς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως.

Τῶν τεχνῶν ἀναμφιβόλως προηγῆθη ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, διότι ταύτην ἐγέννησεν ἐπισπεύδουσα ἀνάγκη. Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι τῆς γῆς ἐζήτησαν καταφύγιον εἰς τὰ φυλλώματα τῶν δασῶν, εἰς τὰ σπήλαια τῶν ὀρέων, εἰς τὰς ὀπὰς τῆς γῆς. Ἄλλ' ὅταν, τοῦτο μὲν διὰ νὰ ἀσφαλίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν θηρίων, τοῦτο δὲ ἐξ ὀρμεψύτου τινὸς συναισθήματος πρὸς τὴν κοινὴν συμβίωσιν, συνήλθον εἰς κοινωνίαν, ἐζήτησαν μονιμοτέρας τότε κατοικίας καὶ ἐξ ἐμψύτου πρὸς τὸ καλὸν ἔρωτος, ὅπου μὲν ὑπῆρχον σπήλαια καὶ ἄντρα ἐζήτησαν ταῦτα νὰ καλλύνωσιν, ὅπου δὲ δὲν ὑπῆρχον ὕψωσαν ἐκ λίθων καὶ χρώματος χειροποίητα ἀπομιμούμενοι τὴν φύσιν. Καὶ ὁ ἄνθρωπος τῶν δασῶν, ὁ ὡς ἀτίθαστος ἵππος πλανώμενος εἰς τὰς κοιλάδας καὶ τοὺς δρυμοὺς εἰς ἀνεύρεσιν τροφῆς καὶ ὕδατος, ἐγένετο ἤδη οἰκοδεσπότης καὶ πολίτης τῆς ἀρτισυστάτου πολιτείας, διὰ τὸ ἴδιον εἶναι ὑποτάξας τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς τὴν κοινὴν θέλησιν.

Τότε, ὑπὸ σκέπην αὐτῆς, ἐσκέφθη νὰ λατρεύσῃ ὑπὸ σκέπην καὶ τὸν θεόν, οὗτινος τὸν βωμὸν εἶχε στήσει μέχρι τοῦδε ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ἤγειρε τὸν ναὸν, ἐν ᾧ, ὡς ἐν μικρογραφίᾳ, παρίσταται τὸ σύμπαν

ἐφ' οὗ βασιλεύει ὁ θεὸς τῶν αἰώνων. Τὸ ἐπίγειον τοῦτο τῆς θεότητος ἀνάκτορον ἐζήτησεν ἔπειτα νὰ καλλύνη διὰ γλυφῶν καὶ συμβόλων, διὰ βωμῶν καὶ ἀγαλμάτων. Ὁ ναὸς ὅλος καὶ ἕκαστον τῶν μερῶν του ἰδίᾳ ἦτο ἡ ἐνσάρκωσις ἰδέας τινός, συμβολικὴ τις περὰστασις καὶ τοῦ δημιουργοῦ θεοῦ καὶ τῆς δημιουργίας αὐτῆς.

Ἐν ἀρχῇ τῶν κοινωνιῶν—λέγει ὁ Charles Blanc—ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ὑπῆρξε δημιουργικὴ τις τέχνη, ἣτις ἤρχετο νὰ διαγωνισθῆ πρὸς τὴν φύσιν καὶ ἀναπαραγάγῃ ὅ,τι ὑψηλόν, ὅ,τι φοβερόν καὶ ἐπιβάλλον. Καὶ παρίστησι συμβολικῶς οὐχὶ τὴν καθαρὰν θέλησιν τοῦ δεινός ἀριστοτέχνου ἢ τῆς δεῖνα τάξεως, ἀλλὰ σκοτεινὴν τινα καὶ ἀπόκρυφον ἰδέαν ὀλοκλήρου λαοῦ. Κατόπιν μετὰ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν νεωτέρων χρόνων ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἰδοποιεῖται. Ἐκαστον οἰκοδόμημα ἔχει ὠρισμένον χαρακτῆρα καὶ ἐπὶ ἕκαστου τῶν ἔργων του ὁ ἀρχιτέκτων οἰοῖται ἐπιτίθησι τὴν ἰδίαν σφραγίδα. Τὰ μνημεῖα τῶν πρώτων ἐτῶν δὲν ἔχουσι καταφανῆ προορισμόν, λαλοῦσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ συγκεχυμένως εἰς τὸ πνεῦμα. Τὴν μυστικὴν ἔννοιαν ἐγίνωσκε δι' ἑαυτὸ τὸ ἱερατεῖον. Ὡς ὁ θεὸς εἶνε συγχρόνως παρὼν καὶ κεκαλυμμένος ἐν τῷ σύμπαντι, οὕτω ἡ ἰδέα τοῦ ἀρχιτέκτονος ἐνεσαρκουτο ἐν τῷ ναῷ ὁρατὴ καὶ κρυπτὴ συνάμα. Ἀδιάφορον ἂν οἱ τοῖχοι ἐκαλύπτοντο δι' ἀπειρίας συμβόλων καὶ γραφῶν εἰλημμένων ἐκ τῆς φύσεως, τὸ πλῆθος ἠγνόει τὴν ἔννοιάν των καὶ τὴν κλειδα τοῦ ἀπορρήτου ἐκράτουν οἱ ἱερεῖς. ¹⁾

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λαοῖς ὁ ναὸς ἦτο ἐν ἐπιτομῇ ἢ εἰκὼν τοῦ σύμπαντος, ἀφ' οὗ ὁ ἀληθὴς ναὸς τοῦ θεοῦ κατὰ τὸν Κικέρωνα ἦτο αὐτὸ τὸ σύμπαν. Ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὑπόγειοι ὡς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἄλλοι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὡς ὑπῆρχον καὶ δύο κόσμοι, ὁ μὲν ὑπὸ τοῦ ἡλίου φωτιζόμενος, ὁ δὲ ἄφωτος καὶ ὑποχθόνιος. Ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας οἱ μὲν ἦσαν ἀσκεπεῖς διὰ νὰ φαίνηται ἐκεῖθεν ὁ οὐρανὸς κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς καὶ ἡ δέησις ὁμοῦ μετὰ τῆς κνίσσης τοῦ θύματος ἢ τοῦ καπνοῦ τῶν εὐδῶν ξύλων ν' ἀνέρχεται ἀπ' εὐθείας πρὸς αὐτὸν ὡς μεταρσιουμένη νεφέλη, οἱ δὲ ἐστεγασμένοι μετὰ θόλου παριστῶντος τοῦ ἀ-

1). *La grammaire des arts du dessin*, page 59.

στέρας, εἴτε οἶοι φαίνονται ἐπὶ τοῦ στερεώματος, εἴτε ἀλληγορικῶς ὑπὸ θείας μορφᾶς. Ἡ καθ' ὅλου ἐπικρατοῦσα ἰδέα, πρὸ πάντων εἰς ἀσιατικούς νουός, ἦτο παράστασις τοῦ πλανητικοῦ συστήματος. Τοιοῦτον ἰδίως ἦτο τὸ σπήλαιον τὸ ὁποῖον καθιέρωσεν ὁ Σωκράτης ἐπὶ τῶν ὁρέων τῆς Περσίας εἰς λατρείαν τοῦ θεοῦ καὶ ἐν ᾧ ἔβλεπέ τις τοὺς πλανήτας, τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου καὶ τὰ διάφορα ζώδια.

Δώδεκα στύλοι ὑπεσφρίζον συνήθως τὴν ὀροφὴν τῶν ναῶν περιστῶντες τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἔτους, ἐνῶ τὰ ἐπὶ τῶν κιονοκρατῶν ἀνάγλυφα παρίστων τὰ διάφορα ζώδια. Ὅ,τι ἐκ τῆς ἀστρονομίας ἤξευρον καὶ ὅπως ἤξευρον τοῦτο ἦτο ἐκεῖ ἀποτετυπωμένον. Οὕτω ὁ παρὰ τὴν Μοίριδα λίμνην λαβύρινθος τῶν Αἰγυπτίων ὑπεδείκνυεν ἀλληγορικῶς τὸν ζωδιακὸν κύκλον τοῦ ἡλίου, ὡς αἱ ἐπτάπυλοι Θῆβαι τοὺς ἐπτὰ πλανήτας, ὡς ὁ ἐν Ἰώμῃ στρογγύλος ναὸς τῆς Ἑστίας τὴν σφαιραν τῆς γῆς. Παρόμοιόν τινα εἶχον λόγον οἱ ὀκτάγωνοι ναοὶ τῆς Σελήνης, οἱ τρίγωνοι τοῦ Διὸς καὶ οἱ ἑξάγωνοι τοῦ Κρόνου.

Τὸ θυσιαστήριον τῶν ἑβραϊκῶν ναῶν, καθὼς ἀναφέρει ὁ Ἰώσηπος, ἦτο μικρογραφικόν τι ἀπομίμημα τῆς δημιουργίας καὶ ἐκ τῶν τριῶν αὐτοῦ μερῶν, εἰς ᾗ διηρεῖτο, τὸ μὲν παρίστα τὴν γῆν, τὸ δὲ τὴν θάλασσαν καὶ τὸ τρίτον τὸν οὐρανόν. Μετ' αὐτοῦ συνεδέοντο ὡς συμπλήρωμα τὰ λοιπὰ τῆς διακοσμῆσεως καὶ τῆς ἱεροτελεστίας, ἔνθα οἱ μὲν δώδεκα ἄρτοι τῆς ἱεραῆς προθέσεως ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἑνιαυτοῦ, αἱ ἐπτὰ λυχνίαι εἰς τοὺς ἐπτὰ πλανήτας, αἱ ἑβδομήκοντα διαιρέσεις τῶν κηροστατῶν εἰς τὰς ἰσαριθμούς τῶν ἀστερισμῶν διαιρέσεις. Ἡ ἀλληγορία ἔφθανε καὶ μέχρι τῶν ἐνδυμάτων τοῦ ἀρχιερέως, εἰς τοῦ ὁποῖου τὸ τετράχρωμον ἐφόδιον εἰκονίζοντο τὰ τέσσαρα στοιχεῖα καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἡ γῆ, τὴν ὁποίαν περιέβαλλε πλατεῖα ζώνη, εικὼν τοῦ περικλείοντος αὐτὴν ὠκεανοῦ.

Οἱ Ἀσιατικοὶ ναοὶ ἦσαν ἀπέραντοι, κολοσσιαῖοι, διότι ἦσαν αἱ εἰκόνες τοῦ ἀπείρου οὐρανοῦ καὶ τοῦ φωτός, ἅτινα ἐλάτρευον ὡς

1). Clavel, *Hist. pitt. des religions.* page 27.

θεότητος.¹⁾ Οἱ τοῖχοι αὐτῶν ἦσαν ἀνάπλευσι ἱερογλυφῶν καὶ ἐμβλημάτων. Ἐδῶ ἦτο τὸ μυστηριώδες ὦν, περὶ τοῦ ὁποῖου οἱ μὲν Ἴνδοι ἔλεγον ὅτι ἐνέκλεισεν εἰς αὐτὸ ὁ Βράχμας τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας, οἱ δὲ Πέρσαι ὅτι ἔθραυσεν διὰ τῶν κεράτων τοῦ ὁ ταῦρος τοῦ Μίθρου διὰ νὰ κτίσῃ τὸν κόσμον. Ἐκεῖ ἦτο ὁ φαλλὸς ἐμβλημα τῆς φύσεως, καὶ αἱ ἀλληγορικαὶ μάχαι τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἐν γένει οἱ ναοὶ καὶ τὰ μνημεῖα τῶν Ἀσιανῶν ἐξέπληττον διὰ τὸν ὄγκον, χωρὶς ν' ἀνυψῶσι τὴν διάνοιαν καὶ ἐθασάνιζον τὸ πνεῦμα διὰ τὸ ἀκατάληπτον τῶν συμβόλων των. Δὲν ὁμοιάζον κατὰ τοῦτο πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς, οἵτινες ἦσαν ἡ εἰκὼν τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ κάλλους, καὶ ἀνταύγεια τοῦ ἰδεατοῦ, ὅπερ ἐφαντάζοντο. Ἦσαν ὠραῖοι, ὡς οἱ θεοὶ των, οὔτε μικροὶ καὶ ταπεινοὶ, ἀλλ' οὔτε ὄγκοι τεράστιοι ὡς οἱ τῆς Ἀσίας.

Τῆς ἀλληγορίας ἐδέχθη καὶ ἡ χριστιανικὴ τέχνη. Καὶ ἐδῶ οἱ ναοὶ εἶνε ἡ εἰκὼν τοῦ σύμπαντος καὶ ὁ θόλος τοῦ διαστέρου οὐρανοῦ. Τοιοῦτος εἶνε ἰδίως ὁ Βυζαντιανὸς ναὸς, οὔτινος καὶ τὸ ὄλον σχῆμα ἀποτελεῖ τὸν σταυρὸν—τὸ ἐμβλημα τοῦτο τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦ Γολγοθᾶ—καὶ ἡ βᾶσις, ἐφ' ἧς ἐγείρεται ὁ πλατὺς θόλος. Ὁ σταυρὸς δὲν εἶναι μόνον τὸ ἐνθῦμιον τοῦ πάθους ἀλλὰ καὶ τῆς Τριάδος εἰκὼν, ἅτε ἀποτελούμενος ἐκ τεσσάρων Γάμμα, οἷονεὶ συναρμυμένων, τοῦ ἐνὸς ἐπὶ τῶν νῶτων τοῦ ἐτέρου, τὸ δὲ γάμμα τοῦτο εἶναι τὸ τρίτον τοῦ ἀλφαβήτου καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐπίσης τρία παριστᾷ. Ἄφ' ἐτέρου οἱ στῦλοι ἐν τοῖς χριστιανικοῖς ναοῖς οἱ ἀνέχοντες τὴν ὀροφὴν παρίστων τοὺς ἀποστολοὺς καὶ ἰδίᾳ τοὺς εὐαγγελιστὰς, ἐνῶ ἄλλα γραφικὰ σύμβολα συνεπλήρουν ὅ,τι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μόνη ἠδύναται νὰ παραστήσῃ οἷον τὸ τρίγωνον μετὰ τοῦ ἐντὸς ὀφθαλμοῦ ὡς σύμβολον τῆς τριάδος, ἢ αἱ εἰκόνες τῶν ἀγγέλων καὶ τὰ Σεραφεῖμ.

Ἄλλ' ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μόνη ἀσαφῶς καὶ ἀορίστως ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃ ἐννοίας μεταφυσικὰς. Εἰς ἐπικουρίαν αὐτῆς ἤλθε κατὰ πρῶτον ἡ γλυπτικὴ, βραδύτερον ἡ γραφικὴ. Κατ' ἀρχὰς ὁ ναὸς, τὸ μαυσωλεῖον, τὸ ἀνάκτορον, ὁ οἶκος, ἦσαν γυμνά. Ἄλλ' ἐνωρὶς

1). Eugène Veron, *L'Esthétique* page 190.

ἤρχισε νὰ κοσμηῆται καὶ ὁ ναὸς καὶ τὸ μνημεῖοι δι' ἐγγλύφων ἢ ἀναγλύφων ἀνθέων καὶ ζωοφόρων, ἅτινα συνεπλήρουν καὶ τὴν ιδέαν τοῦ ἀρχιτέκτονος καὶ τὴν χάριν τῆς οἰκοδομῆς. Ἄνθη καὶ ζῶα ἦσαν τὰ πρῶτα ἐπὶ τῆς λίθου γεγλυμμένα, εἴτε ὡς ἀπλᾶ κοσμημὰτα, εἴτε ὡς σύμβολα. Κατόπιν ἀπετυπώθη καὶ ἡ ἀνθρωπίνη μορφή· ταῦτα δὲ ἦσαν πρῶτον μὲν ἐγγλυφα, εἶτα δὲ ἀνάγλυφα καὶ οἶονεὶ ἔτοιμα ν' ἀποσπασθῶσι τῆς συνεχομένης λίθου. Ἡ ἀποκαθήλωσις αὕτη τελεῖται βραδύτερον καὶ ὀρθοῦται ὁ ἀνδριάς ἢ τὸ ἄγαλμα, ἡ ὑπάτη αὕτη τῆς γλυπτικῆς βαθμῆς.

Ἡ γλυπτικὴ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἠκολούθησε τὰς θρησκευτὰς παραδόσεις, τὴν ἱερὰν ποίησιν, τὰς Βέδας, τὴν Μαχαβαράταν. Ἡ ἱερογλυφία ὑπῆρξεν ἡ πρώτη τῆς τέχνης ταύτης ἀφετηρία, ἥτοι τὸ ἀλληγορικὸν τοῦτο ἀλφάβητον, ἔνθα ἀντὶ γραμμάτων καὶ συλλαβῶν συνεπλήρουν τὰς λέξεις εἰκόνες ζώων καὶ φυτῶν. Ἐκ τῶν παραδόσεων τούτων ἐδανείσθησαν τὰ παράδοξα καὶ πολὺπλοκα ἐκεῖνα σύμβολα καὶ ἐπλασαν τὰ εἰδῶλα τῶν χιλιοκεφάλων θεῶν, τῶν θεῶν μὲ μυρίου βραχίονας καὶ ὀφθαλμούς. Ἀλλὰ πᾶσας τὰς μεταφορὰς τῆς ποιήσεως ἀδυνατεῖ νὰ παραστήσῃ ἡ γλυπτικὴ. Πῶς δύναται λέγει ὁ Pichat νὰ ἐπιληφθῇ τις τοῦ ἀγάλματος τοῦ Σίβα, περὶ τὸ σῶμα τοῦ ὁποῦ περιερίσσετο ὁ λευκὸς ὄφις δίκην σχοινίου, καὶ τοὺς ὤμους τοῦ ὁποῦ ἐκάλυπτεν ἡ ἐλεφαντίνη δορὰ, τοῦ Σίβα, ὅστις ἔφερε περιλαίμιον ἐκ νεκρῶν κεφαλῶν καὶ ὄψεων καὶ ἐπὶ τῆς ἰδίας κεφαλῆς τὸν Γάγγην; Τοιοῦτον γίγαντα μόνη ἡ ποίησις ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ.¹⁾

Οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ συμπολιταὶ τῆς Σφιγγὸς καὶ τοῦ Ἀμμωνίου Διὸς, ἐπεχείρουν νὰ διακρίνωσι τὰς ιδιότητας ἐνὸς ἐκάστου τῶν θεῶν τῶν προσαρμόζοντες εἰς αὐτοὺς κεφαλὰς ζώων, ἐνῶ οἱ Ἀσσύριοι τοῦναντίον εἰς τὰ σῶματα τῶν ζώων προσήρμοζον τὰς κεφαλὰς τῶν θεῶν τῶν. Ὡς τελευταία ἀντανάκλασις τῶν παραστάσεων τούτων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ Πὰν καὶ ὁ Σιληνὸς, οἱ Κένταυροι καὶ οἱ Σάτυροι, τὰ διφυῆ ταῦτα τῆς ἀρχαίας μυθολογίας ὄντα.

Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες καλλιτέχνηι ἐγκατέλιπον ἐνωρὶς τὰ σύμβολα

1.) Laurent Pichat. *L'art et les artistes en France* page 31.

καὶ τὰς ἀλληγορίας, τὰ μυστηριώδη ταῦτα τῆς αἰγυπτίας τέχνης λείψανα καὶ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φύσεως. Εἶχον μεταξὺ αὐτῶν τὰ πρότυπα τῆς καλλονῆς, τὰς ἐταῖρας, τοὺς παλαιστὰς, τοὺς φοιτῶντας εἰς τὰ γυμνάσια, τοὺς ἀθλητὰς τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν ἄλλων ἀγῶνων, εἰς οὓς συνήρχετο ἡ Ἑλλάς πᾶσα, ἵνα προσφωνήσῃ μετὰ τοῦ Πινδάρου τοὺς νικητὰς καὶ στέψῃ αὐτοὺς μὲ τὸν κότινον ἢ τὴν δάφνην. Οὗτοι ἦσαν τὸ σχολεῖον τῶν Ἑλλήνων, ἐκεῖ ἐμελέτησαν τὸ γυμνὸν σῶμα καὶ ἔμαθον νὰ διακρίνωσιν ἐπὶ τῆς λίθου τοὺς μῦς, τὴν στάσιν τοῦ σώματος καὶ τὴν ἔκφρασιν ἐν γένει, καὶ ἐπλασαν τὰ ἔργα ἐκεῖνα, τὰ συντρίμματα τῶν ὁποίων πρόκεινται εἰς τοὺς ἐπιγιγνομένους πρότυπα μελέτης καὶ μιμήσεως.

Οἱ χριστιανοὶ ναοὶ τῶν πρώτων ἰδίως χρόνων ἦσαν ἐπίσης κοσμημένοι διὰ τοιούτων ἀναγλύφων. Ἐν τῇ δύσει, ἐνῶ ἐντὸς τῶν ναῶν ἦσαν αἱ εἰκόνες ἢ ἀνάγλυφα ἀγγέλων καὶ ἀγίων, εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς αὐτῶν τοίχους ἦσαν ἐγγεγλυμμένα τέρατα καὶ ζῶα, νάνοι καὶ σάτυροι, διὰ νὰ ἐξάρωσι τὸ κάλλος τῶν πρώτων ἢ νὰ δείξωσι τὴν πάλιν τῶν ἀγαθῶν καὶ πονηρῶν πνευμάτων, ἅτινα περιεστοίχιζον τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου.

Μετὰ ταῦτα, ὅταν ἤρχισε νὰ χειραφετῆται καὶ νὰ διολισθαίνῃ ἀπὸ τῆς καλογηρικῆς δυναστείας ἡ τέχνη—καὶ ἡ ἐποχὴ αὕτη συμπίπτει μετὰ τῶν παραμονῶν τῆς ἀναγεννήσεως—ὅταν ἀπὸ τοῦ ναοῦ καὶ τῆς μονῆς κατεῆλθεν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἐγένετο κοσμικὴ ἔφερον ἀκόμη μεθ' ἐαυτῆς καὶ τὸ σύμβολον. Ἄλλ' αἱ τελευταῖαι αὗται ἀλληγορίαι δὲν ἦσαν πλέον ἐκ τοῦ στενοῦ κύκλου τῆς παλαιᾶς Γραφῆς εἰλημμένα. Ἦσαν μᾶλλον πρωτότυποι ποιητικὰ συλλήψεις καὶ φιλοσοφικαὶ ἰδέαι. Τὰ τέρατα καὶ τοὺς δαίμονας διεδέχθησαν ἄλλων ἀφρημένων ἰδεῶν προσωποποιεῖται. Ἡ Εὐσπλαχνία, ἡ Ἰσχύς, ἡ Δόξα, τὸ Δίκαιον, αἱ τρεῖς θεολογικαὶ ἀρεταί, ἰδοὺ τίνα ἐκόσμου πλέον, εἴτε ὡς ἀγάλματα αὐτοτελῆ, εἴτε ἐν ἀναγλύφοις, τοὺς τάφους τῶν ἡγεμόνων καὶ ἀρχιερέων, τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ κενοτάφια.

IV

Ἄσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνωτέρα εἰς παράστασιν ἀλληγορικῶν

έννοιῶν εἶναι ἡ γραφικὴ. Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἀναφέρουσι γραφὴν τοῦ Σωκράτους, οὐχὶ ἐννοεῖται τοῦ φιλοσόφου, ὅστις ἐπεχείρησε νὰ παραστήσῃ τὸν Ὄκνον ὑπὸ τὴν μορφήν ἀνθρώπου προσπαθοῦντος νὰ προσδέσῃ εἰς τὸν πάσσαλον τὸ τεταμένον σχοινίον, ἐνῶ συγχρόνως ἐκ τῆς ἄλλης ἄκρας κατέτρωγεν αὐτὸ ὁ ὄνος του. Ὁ Πausanias, ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρξέ ποτε καλλιτέχνης τις ὀνόματι Ὁκνος, ἐργατικὸς καὶ θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων του, οὔτινος ὅμως ἡ σύζυγος ὑπῆρξεν ἔκδοτος εἰς τὴν πολυτέλειαν καὶ εἰς τὴν τρυφήν, κατασπαταλοῦσα ὅ,τι ἐκείνος ἐκέρδαιεν ἐκ τῆς ἐργασίας. Πολυπλοκωτέρα εἶναι ἡ περιλάλητος εἰκὼν τῆς *Sychofantias*, τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ Ἀπελλῆς, ἵνα ἐκδικηθῇ τοὺς αὐλικοὺς τοῦ Πτολεμαίου, οἵτινες κατηγορήσαν αὐτὸν ὡς συνωμότην κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ μετέπειτα προστάτου του καὶ τὴν ὁποίαν ἀπωλεσθεῖσαν ἐπεχείρησαν δύο ἕτεροι μεγάλοι ζωγράφοι τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ Ῥαφαὴλ καὶ ὁ Dürer, ν' ἀντικαταστήσωσιν ἀκολουθοῦντες τὴν περιγραφὴν τοῦ Λουκιανοῦ. Ἄλλος καλλιτέχνης, ἐκ τῶν μιμητῶν τοῦ Μιχαήλ-Ἀγγέλου, ὁ Federigo Zuccaro ἢ Zuccheri, εἶχεν ἐπαναλάβει δις τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ συκοφαντηθέντος Ἀπελλοῦ, ἀλλ' ἐνῶ εἰς τὴν πρώτην εἰκόνα ἐνέμεινε πιστὸς εἰς τὴν σωζομένην περιγραφὴν, εἰς τὴν δευτέραν ἀπεμακρύνθη, παρενείρων ἕτερα πρόσωπα ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἵνα ἐξιστορίσῃ τὰς ἰδίας περιπετείας. ¹⁾

Κοινότατα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εἶναι ἡ προσωποποίησις τῆς Τύχης καὶ τοῦ Ἔρωτος ἢ τοῦ Ὑμεναίου. Πόσον ποιητικὴ ἀλλὰ καὶ ἀληθής· εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς ἀστάτου Τύχης, ἥτις γυνὴ εὐκίνητος καὶ ἐλαφρὰ ἴσταται μὲ τὸν ἕνα πόδα ἐπὶ τοῦ στρεφομένου τροχοῦ ἢ τοῦ Ἔρωτος καθημένου ἐπὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ δαμασθέντος Κενταύρου ἢ ἠμοχοῦντος ἄρμα συρόμενον ὑπὸ λεόντων τιθασσῶν! Καὶ πόσον εὐφύης ἢ ἐπίνοια τοῦ καλλιτέχνου, ὅστις διὰ νὰ παραστήσῃ τὴν Βιρήνην ἔγραφε τὰς περιστεράς τῆς Ἀφροδίτης κτιζούσας τὴν φωλεάν των ἐντὸς τῆς περικεφαλαίας τοῦ Ἄρεως! Ὁ θάνατος δὲν εἶχεν ἰδίαν εἰκόνα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἡ προσωποποίησις αὐτοῦ

1) L' Abbé Arnaud - *Memoires sur la vie et les ouvrages d' Apelle* (Oeuvres complètes Tom. III page 178.)

εἰς εἰδεχθῆ σκελετὸν εἶναι ἀνεπιτυχῆς ἐπίνοια τῶν μεταγενεστέρων. Ἀντὶ τοῦτου εἶχον τὰς γραφικωτάτας ἐκεῖνας παραστάσεις, αἵτινες ἀπαντῶσιν ἰδίως ἐπὶ τῶν μνημείων ἐγγεγλυμμένα, τὸν Χάρωνα μὲ τὰς λέμβους του καὶ τοὺς οἰκίους ἀποχαιρέζοντας τοὺς ἐπιβαίνοντας αὐτῆς, ὡς φαίνεται ἐπὶ τῶν ἀνακαλυφθέντων τάφων τοῦ Κεραμεικοῦ, τὸν Ἐρωτα κρατοῦντα ἀεστραμμένον τὸν ἀνημμένον δαυλὸν του ἢ καὶ ἔν μόνον ῥόδον εἰς ἔνδειξιν τοῦ ἐφημέρου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Οὐχὶ ὀλιγώτερον ποιητικὴ εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Πausανίου περιγραφομένη ἐν τῷ ναῶ τῆς Ἡρας ἐν Ὀλυμπίᾳ Νυξ, ἥτις κρατεῖ εἰς ἑκατέραν τῶν χειρῶν ὑπνώττον παιδίον, τὸν μὲν λευκὸν, σύμβολον τοῦ ὕπνου, τὸ δὲ μέλαν τοῦ θανάτου.

Εἰς τὰς σωζομένας τοιχογραφίας τῆς Πομπηίας ἀνευρίσκομεν ὅλην τὴν σειρὰν τῶν ἑλληνικῶν μύθων. Αἱ γραφαὶ αὗται δὲν εἶναι πλέον ἀπλᾶι ἀφηγήσεις τῶν ἐρώτων καὶ περιπετειῶν τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων, ἀλλὰ τόσαι ἀλληγορίαι τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων τὰ πρωτεῖα κατέχει ὁ Ἐρως, θεὸς ἀλιεύων παρὰ τὴν ὄχθην ἢ ἀφοπλιζόμενος ὑπὸ τῶν παρθένων. Αἱ ἀποθεώσεις, τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συνθέσεως, τὸ ὁποῖον οἱ Ῥωμαῖοι μέχρι κόρου ἐπανελάβον διὰ τὸ νὰ κολακεύσωσι τοὺς Νέρωνας καὶ Καλιγούλας, ἀπαντᾷ συχνάκις εἰς τὰς γραφὰς τῆς Πομπηίας ὡς τὸ ὑπατον ἐγκώμιον ἐξ ὧσιν ποτὲ ἡ τέχνη ἐφαντάσθη τὸ ἐπιδαφιλεύσῃ εἰς τὸ κάλλος καὶ τὴν νεύτητα.

Ἡδύνατό τις νὰ συμπεράνη ὅτι, ὅπως ἡ χριστιανικὴ θρησκεία παρέδωκεν εἰς τὸ ἀνάθημα καὶ τὴν λήθην τοὺς ἀρχαίους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, οὕτω καὶ ἡ νέα τέχνη διέερρηξε πᾶσαν σχέσιν μετὰ τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Καὶ ὅμως συνέβη ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας. Οἱ καλλιτέχναι κατέφυγον εἰς τοὺς μύθους καὶ ἐκείθεν ἐζήτησαν τὰς δανεισθῶσι τὰς εἰκόνας καὶ παραβολὰς των. Ἡ χριστιανικὴ τέχνη κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς περίοδον ὑπῆρξε σειρὰ παραδόξων καὶ ἐνίοτε ἀκαταλήπτων ἀλληγοριῶν. Γλύπται καὶ ζωγράφοι ἐλάλουν γλῶσσαν ὅλως συμβολικὴν, συνεννοοῦντο διὰ σημείων ἱερογλυφικῶν καὶ αἱ πολύπλοκοι συνθέσεις αὐτῶν ἦσαν ἀληθῆ ἀινίγματα, ὡς ἐκεῖνα

τῆς Σφιγγός. Κατ' ἀρχὰς οἱ ἀγιογράφοι περιορίζοντο εἰς ἐλάχιστά τινα σύμβολα. Τὸ Α καὶ τὸ Ω, εἰκὼν ἰχθύος ἢ καὶ μόνη ἡ λέξις ἰχθύς, ἥτις ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἀρχικῶν γραμμῶν τῶν τίτλων τοῦ Σωτῆρος, ἵ) ἰδοὺ τίνα ἦσαν τὰ ἐμβλήματα, τὰ σημεῖα δι' ὧν ὑπενίσσοντο τὸν Θεὸν ἢ τὸν Ἰησοῦν. Τὰ ἀπλᾶ ταῦτα σύμβολα ὑπεχώρησαν ἀπέναντι ποιητικωτέρων παρομοιώσεων. Ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Ἀγαθοῦ Ποιμένος φέροντος ἐπὶ τῶν ὤμων τὸν ἀμνὸν καὶ αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας συνειθίζον νὰ παριστῶσι τὸν Σωτῆρα, ἐπαναφέροντα εἰς τὴν στάβλῃν τὸ ἀπωλόλως πρόβατον. Ἐξικονίζον τὴν ἀποστολὴν τοῦ Μετσίου ἐν τῷ κόσμῳ ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Ὁρφέως, κρατοῦντος τὴν λύραν εἰς τὰς χεῖρας, φρύγιον κάλυμμα εἰς τὴν κεφαλὴν ἔχοντος καὶ περικυκλωμένου ὑπὸ τῶν ἐξημερωθέντων θηρίων. Ἐδανείσθησαν ὁμοίως τὰς ἱστορίας τῆς παλαιᾶς Γραφῆς νὰ εἰκονίσωσιν ἐκ τῆς νέας τὰ πάθη τοῦ Ἰησοῦ, τὸν σταυρὸν τοῦ Γολγοθᾶ, τὴν ταφὴν καὶ ἔπειτα τὴν ἐξέγερσιν. Ἐλαβον τὸν Ἰωῶνᾶ ἀναδύοντα ἀπὸ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους, τὸν Δαυιδεὺς ἐξερχόμενον ἐκ τοῦ λάκκου τῶν λέοντων ἢ τοὺς τρεῖς παῖδας ἀπὸ τῆς φλεγομένης καμίνου καὶ ἤθελον δι' αὐτῶν νὰ παραστήσωσι τὸ μαρτύριον καὶ τὴν ἀνάστασιν.

Τὰς ἀλληγορίας ταύτας, αἵτινες ἀπεμακρύνοντο πλέον τῶν ἀρχικῶν τύπων ἠθέλησε νὰ καταργήσῃ ἡ ἐν ἔτει 692 συνελθοῦσα ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδος καὶ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ζωγράφους νὰ παραιτηθῶσι τῶν ἐμβλημάτων χάριν τῆς πραγματικότητος καὶ ν' ἀρυσθῶσιν εἰκονίζοντες τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Ὁ δρακόντιος οὗτος νόμος ὑπῆρξε καίριον τραῦμα κατὰ τῆς μόλις ἀναγεννωμένης τέχνης, διότι οἱ ζωγράφοι μὴ δυνάμενοι πλέον ν' ἀρυσθῶσιν ἐκ τῆς μυθολογίας τὰς παρομοιώσεις τῶν ἔπαυσαν νὰ μελετῶσι τὸ γυμνὸν σῶμα καὶ ἡ τέχνη, Παναγία δακρυροῦσα, ἐνεδύθη τὸ πένθος καὶ τὴν αὐστηρότητα τοῦ ἀσκητικῆ βίου. Καὶ θ' ἀπεσβέννυτο ἐντελῶς πᾶσα ἔμπνευσις καὶ φαντασία, ἐὰν ὁ νόμος οὗτος εὐθὺς μετ' ὀλίγον δὲν κατηργεῖτο σιωπηρῶς, ὅτε ἡ συνήθεια καθιέρωσε τὴν παράβασιν. Αἱ ἀλληγορίαι ἐπανῆλθον συστηματοποιημένα καὶ ἐπὶ μᾶλλον τολμηραί. Ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ

1.) Ἰησοῦς, Χριστὸς, Θεοῦ υἱός, Σωτῆρ.

Ἰωάννου ὑπῆρξεν ἰδίως ἀκένωτος πηγὴ, ἐξ ἧς ὑδρεύοντο οἱ καλλιτέχναι. Τότε δὲ πρῶτον ἐφαντάσθησαν νὰ εἰκονίσωσι τοὺς εὐαγγελιστάς διὰ τεσσάρων ποταμῶν, τῶν ὁποίων τὰ καθαρὰ καὶ κρυστάλλινα νάματα ἐφαίνοντο ὅτι ἐξεχέοντο ὡς ὁ πλημμυρῶν Νεῖλος ἵνα ἀρδεύσῃ τὴν γῆν.

Ἡ θεία κωμῳδία τοῦ Δάντου, ὅστις συνεδύασε τὰς χριστιανικὰς ἰδέας μετὰ τῆς εἰδωλολατρείας καὶ περιέγραψε τὸν ἄδην μετὰ τῶν βασάνων του, τὰς δοκιμασίας τοῦ Καθαρτηρίου καὶ τὴν λαμπρότητα τοῦ Παραδείσου, ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς πρῶτους Ἰταλοὺς ζωγράφους τῆς ἀναγεννήσεως ἐκ νέου τὸν ἔρωτα πρὸς τὰς ἀλληγορικὰς παραστάσεις καὶ βλέπομεν, ὡς ἐν τῇ τριλογίᾳ τοῦ Φλωρεντίνου ποιητοῦ, νὰ τείνωσι φιλικὴν χεῖρα εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν ὁ Ἑλληνικὸς Ὀλυμπος καὶ αἱ χριστιανικαὶ παραδόσεις, ὁ Ἄδης τοῦ Βιργιλίου καὶ ἡ Κόλασις, ἡ μυθολογία καὶ ἡ Γραφή. Τοιαῦται εἶναι αἱ ἐν τῷ κοιμητηρίῳ τῆς Πίσσης γραφαὶ τοῦ Γκόττου καὶ Ὁρκάνια, αἵτινες ἐνέπνευσαν εἰς τὸν Holbein τὸν περιλάλητον *Χορὸν τῶν νεκρῶν*. Τοιαῦται εἶναι αἱ γραφαὶ τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου ἐν τῷ Σεξστίῳ ναῶ, ἔνθα ἀνέμιξε τοὺς Προφῆτας μετὰ τῶν Σιβυλλῶν, καὶ ἡ *Τελευταία κρίσις*. Τοιαῦται τέλος αἱ περιώνομοι εἰκόνες τοῦ Ῥαφαήλ ἐν τῷ Βατικανῶ, ὁ *Παρασός* καὶ ἡ *Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν*, τὰ ἀπαράμιλλα ταῦτα ἀριστουργήματα, τὸ μὲν τῆς ποιήσεως τὸ δὲ τῆς φιλοσοφίας ἀλληγορία, καὶ αἱ δύο ἕτεραι προσωποποιεῖται τῆς *Θεολογίας* καὶ τοῦ *Δικαίου*, ἔνθα ἐν μὲν τῇ πρώτῃ εἰσήγαγεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ δόκτορας συζητοῦντας περὶ Εὐχαριστίας, ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ τὸν Τριβωνιανὸν παρουσιάζοντα εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοὺς συντελεσθέντας κώδικας τῆς βυζαντιακῆς νομοθεσίας.

Οἱ Γερμανοὶ ζωγράφοι, ὕσον καὶ ἂν ἐπεζήτησαν τὸ ἰδιόρρυθμον καὶ πρωτότυπον, δὲν ἀπηξίωσαν ν' ἀκολουθήσωσιν ἐν τούτοις τὸ παράδειγμα τῶν Ἰταλῶν. Καὶ ἡ *Μελαρχολίη* τοῦ Dürer καὶ ὁ *Θρίαμβος τοῦ Π. λούτου* καὶ ὁ *Θρίαμβος τῆς Περιίας* τοῦ Holbein ἐκείθεν ἔχουσι τὴν ἔμπνευσιν. Ἀλλὰ τὸ φιλόσοφον γερμανικὸν πνεῦμα περιέβαλεν ἐνωρὶς ταύτας διὰ τοῦ πέπλου τοῦ μυστικισμοῦ, οἷος περικαλύπτει τὸ δεύτερον μέρος τοῦ *Φάουστου*, μυστι-

κισμού οὐχί σπανίως ἀκατάληπτου. Τὴν σχολὴν ταύτην ἀντιπροσωπεύουσιν ἐν τῷ Κοιμητηρίῳ τοῦ Βερολίνου αἱ ζωγραφίαι τοῦ Κορνηλίου καὶ ἐκεῖναι τοῦ Κώλμπαχ ἐν τῇ Πινακοθήκῃ τοῦ Μονάχου. Ἡ σύγχρονος γαλλικὴ τέχνη ἐδημιούργησε τὴν πραγματικὴν σχολὴν, ἣτις δεσπόζει σήμερον καὶ ἐν τῇ ποιήσει καὶ ἐν τῇ μυθιστορίᾳ. Ἄλλ' ὡς εὐπρόσδεκτοι ἀναχρονισμοὶ διαλαμβάνουσι μεταξὺ τῶν ἀριστοτεχνημάτων τῆς συγχρόνου ἐποχῆς ἀλληγορίαι τοιαῦται, οἷαι τὸ *Ἡμικύκλιον* τῶν Ὁραίων Τεχνῶν τοῦ Delaroch, ἢ *Ἐλευθερία ἐπὶ τῶν προχωμάτων* τοῦ Δελακροῦ, ἢ διὰ τὸ Πάνθεον συντεθεισα *Ἀποθέωσις τῆς ἀνθρωπότητος* τοῦ Chanavard.

Περίτεχνοι καὶ λίαν ἐξεζητημένοι παραστάσεις, ἐπίνοιαὶ στροφαιαὶ καὶ ἀλλόκοτοι καὶ εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους καὶ εἰς τοὺς μετέπειτα κατεβίβασαν τὴν ἀλληγορίαν μέχρι τοῦ γολοίου. Τοῦτο δύναται τις νὰ εἴπῃ ἰδίως περὶ τῶν θαυμαστῶν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', οἵτινες ἐφιλοτιμοῦντο νὰ γράψωσι τὸν ἥλιον—βασιλέα χρυσάκτινα ἐν μέσῳ τῶν νεφῶν, συνήθεια, τῆς ὁποίας εὐφυῶς εἰρωνεύθη ὁ Ὁλλανδὸς ἐκεῖνος στρατηγός, ὅστις νικήσας τὸν Λουδοβίκον καὶ ἐπιστρέφων οἴκαδὲ διέταξε ζωγράφον τινὰ νὰ γράψῃ τὴν εἰκόνα του ὡς Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, ἀτενίζοντος πρὸς τὸν ἄνωθεν αἰωρημένον ἥλιον καὶ κάτωθι ἀντὶ ἐπιγραφῆς τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο τῆς Γραφῆς—*Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαῶθ!*

V

Γραμμὰς καὶ χρώματα, διάκρισιν τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους καὶ πάλιν ἀνάμιξιν τῶν δύο τούτων, εἰς τὸ σκιοφως, ὅτι δύναται νὰ διαθέσῃ ἢ ζωγραφικὴ εἰς παράστασιν ἰδέας τινὲς, ἰδοὺ ἡ γλῶσσα τῆς γραφικῆς, πλουσιωτέρα μὲν τῆς τῶν ἄλλων τεχνῶν, ἀλλὰ πτωχὴ ἀπέναντι τοῦ αἰκινήτου τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας. Ὁ νοὺς ἐφευρίσκει, ὁ νοὺς συνδυάζει καὶ ὁ χρωστήρ ἀδυνατεῖ ν' ἀποκαλύψῃ τὴν διάνοιαν. Ὑπάρχουσιν ὄρια, φραγμοὶ, τοὺς ὁποίους δὲν δύναται νὰ ὑπερπηδήτῃ, ὁψέποτε δὲ τολμήσῃ νὰ ὑπερβῇ τὰ ἐσκαμμένα γίνεται ἀκατάληπτος, μυστηριώδης, αἰνίγμα, τὸ ὁποῖον μόνος ὁ ποιητὴς αὐτοῦ δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ.

Ἡ τέχνη ἐκείνη, ἥτις δύναται νὰ παρακολουθήσῃ τὴν φαντασίαν εἰς τὴν πτῆσίν της μέχρι τῶν ὑψίστων οὐρανῶν, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπάρχουσιν οὔτε ὄρια, οὔτε φραγμοί, εἶναι ἡ ποίησις, ἥτις ὡς ὄργανον, δι' οὗ συνεννοεῖται, ἔχει τὸν ἑναρξῆρον λόγον, τὴν γλῶσσαν. Τὸ ἀλφάβητον τῆς ζωγραφικῆς, τῆς γλυπτικῆς καὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν εἶναι σημεῖα, εἰκόνες πραγμάτων ἀπαντῶντων τοιούτων ἐν τῇ φύσει, ἢ καὶ δυναμένων οὕτω νὰ ὑπάρξωσιν. Τῆς ποιήσεως τὰ σημεῖα εἶναι κατὰ συνθήκην παραστατικὰ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐννοίας. Γραφὴν ἢ ἀνδριάντα δύνανται ν' ἀναγνωρίσωσι πάντες ἀνεξαρτήτως τῆς φυλῆς, εἶναι γλῶσσαι διεθνεῖς, παγκόσμιοι, διότι εἰσὶν εἰλημμένα τὰ σημεῖα ταῦτα ἐκ τῆς φύσεως. Πανταχοῦ ὑπάρχουσιν ὄρη καὶ κοιλάδες, βουνὰ καὶ δάση, ζῶα καὶ πτηνὰ, θάλασσα καὶ κύματα. Τοῦτο δὲν συμβαίνει ἐν τῇ καλλιλογίᾳ, τῆς ὁποίας τὰ σημεῖα ἦτοι αἱ λέξεις, δέον ν' ἀντικατασταθῶσιν ὑπὸ τῶν οἰκείων ἐκάστου λαοῦ, διότι ταῦτα μόνον διαφέρουσιν· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις αὐτῆ ἀναπληροῦται, ὅταν καταργωμὲν εἰς τὴν ἐρμηνείαν. Ἡ ἰδία γλῶσσα τῆς ποιήσεως εἶναι ἐπίσης διεθνῆς, ἀδιάφορον ἂν τὰ σημεῖα τῶν ἰδεῶν διαφέρουσιν, αἱ ποιητικαὶ ἰδέαι εἶναι καταληπτὰ παρὰ πάντων. Ἡ ποίησις ἔχει τὸν λόγον, διὰ τοῦ ὁποίου πᾶσα ἔννοια φυσικῶν ἢ ὑπερφυσικῶν ἀντικειμένων δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ. Ὁ ὀρίζων αὐτῆς εἶναι ἀπερραντος. Δύναται νὰ ἐκφράσῃ ὅσα δὲν εἶδεν ἀκόμη ὁ ὀφθαλμὸς, νὰ πλανηθῇ ἀπὸ τοῦ ὄρα τοῦ καὶ γνωστοῦ κόσμου εἰς ἄλλον φανταστικόν, ἰδεώδη καὶ νὰ ἦναι οὐχ ἥττον καταληπτῆ. Αἱ μεταφοραὶ καὶ αἱ παρομοιώσεις εἶναι τὰ χρώματα δι' ὧν καλλύνει τὰς ζωγραφίας αὐτῆς, διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀλληγορία εὗρεν ἐν αὐτῇ τὸν διεπρήσιον αὐτῆς κήρυκα. Καὶ οὐκ αὐτοῦ μεταξὺ τῶν τεχνῶν ἡ ποίησις κατέχει τὰ πρωτεῖα.

Ἡ ἀλληγορία εἶναι συνεχῆς τις μεταφορὰ, σύστημα ποιητικῶν εἰκόνων, εἰλημμένων ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἢ μεταφυσικοῦ κόσμου, γραφῆ τέλος πολυσύνθετος τῆς ὁποίας καὶ τὸ ὅλον καὶ τὰ μέρη ὑπὸ ἄλλοιαις μορφαῖς παριστῶσιν ἄλλοιαις ἐννοίαις. Θαυμάζομεν ἀληθῶς τὴν εἰκόνα τοῦ Λεφρέδρ, ἥτις ἐκόσμηε τὸ μέχρι τοῦδε μουσεῖον τοῦ Λουξεμβούργου καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ παρίσταται ἡ Ἀλήθεια ὀλόγυμος

κρατούσα ἐν τῇ μιᾷ χειρὶ κάτοπτρον, ἐν δὲ τῇ ἐτέρᾳ τὸ σχοινίον, δι' οὗ κατῆλθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἄλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι σπανίως φαίνεται τοιαύτη. Ἐχει ἀνάγκην οὐ μόνον ἐνδυμάτων ἀλλὰ καὶ προσωπίδος διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς. Κρύπτει τὸ ὄνομά της ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον διὰ νὰ ᾔνε μᾶλλον εὐπρόσδεκτος καὶ τὴν μορφήν ὑπὸ τὴν καλύπτραν, ὡς ἐὰν ἡ φυγὰς αὕτη τοῦ οὐρανοῦ ἦτο ἀπαισία καὶ φοβερὰ τὴν ὄψιν Ἐριννύς. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πικρὸν ἱατρικόν, τὸ ὅποιον πρέπει ν' ἀναμίξωμεν μετὰ σακχάρους. Ὑπάρχουσι περιστάσεις, ἐν αἷς καταφεύγομεν εἰς περιστροφὰς καὶ περιφράσεις διὰ νὰ ἐκφράσωμεν τὰ διανοήματα ἡμῶν. Ἄλλοτε δὲ πάλιν, οὐχὶ διότι τὸ ἐπιβάλλει θρησκευτικὴ τις ἢ πολιτικὴ ἀνάγκη, ἀλλὰ διότι θέλομεν νὰ ἐπιστήσωμεν πλειότερον τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων ἐπὶ ὀρισμένης τινὸς ἰδέας καὶ νὰ ἀναγκάσωμεν οὕτω αὐτοὺς νὰ μαντεύσωσιν ὅ,τι διαλογιζόμεθα, καταφεύγομεν εἰς τὰς εἰκόνας καὶ τὰς ἀλληγορίας.

Διαφέρει ὁ ἀπόλογος, ὅστις εἶναι σκοτεινόν τι καὶ ἀκατάληπτον ἄνευ τοῦ συμπεράσματος. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ ἐπιμύθιον. Ἐν τῇ ἀλληγορίᾳ ἐκάστη λέξις καὶ φράσις ὑποσημαίνει τὴν κρυπτομένην ἔννοιαν. Θέλων νὰ διακρίνῃ τὴν ἀλληγορίαν ἀπὸ τοῦ αἰνίγματος καὶ τοῦ ἀπολόγου ὁ Lemierre μετεχειρίσθη καὶ οὗτος τὴν ἀλληγορίαν εἰπὼν ὅτι ἡ θεότης αὕτη κατοικεῖ εἰς διαφανὲς ἀνάκτορον.

L'allegorie habite un palais diaphane.

Ὁραία καὶ ἀληθὴς εἰκὼν, ἣτις δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἀντὶ κανόνος. Ἡ ἀλληγορία πρέπει νὰ προσεγγίξῃ τὴν ἀλήθειαν, νὰ ἦ ἀκριβής. Ἐὰν ὄνους ἀπατώμενος ἐκλαμβάνῃ ἄλλ' ἀντ' ἄλλων, ἐὰν δύναται ν' ἀνασύρῃ τὸ παραπέτασμα ἢ ἱκανοποιούμενος ἐκ τοῦ φαινομένου δὲν ἀναζητῇ τὸ κρυπτόμενον, ἡ ἀλληγορία ἀπέτυχε τοῦ σκοποῦ της.

Ὁ Πλούταρχος τὰ τοιαῦτα ποιητικὰ σχήματα παραβάλλει πρὸς τὰ φύλλα τῆς ἀμπέλου ὑπὸ τὰ ὁποῖα κρύπτεται ἡ σταφυλή. Ὁ Κυντιλιανὸς τίθησι τὸν ἀφορισμὸν ὅτι ἡ ἀλληγορία ἐγκλείει κρυμμένην τινὰ ἔννοιαν, ἣτις ἐνίοτε εἶναι τὸ ἄκρον ἀντίθετον τοῦ

φαινομένου. Ἄλλὰ τότε ἐὰν τὸ φαινόμενον ἀντιφάσκη πρὸς ὅ,τι ὑποκρύπτεται, ἐπέρχεται ἡ σύγχυσις.

Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, ἐνόσω αὕτη δὲν βοηθεῖται ὑπὸ τῆς γραφικῆς, εὗρομεν τὸ σύμβολον μόνον, συγκεχυμένας τινὰς εἰκόνας τοῦ ὑπερφυσικοῦ κόσμου, τὰς ὁποίας εἶχον τὸ προνόμιον μόνου οἱ ἱερεῖς νὰ γνωρίζωσιν καὶ οὗτοι νὰ ἐρμηνεύωσιν. Ἡ γλυπτικὴ καὶ πρὸ πάντων ἡ γραφικὴ ἀμιλλῶνται πρὸς τὴν ποίησιν, ἐκ τῆς ὁποίας ὅμως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δανείζονται τὰς εἰκόνας των. Τὰ ἱερὰ ποιήματα τῶν Ἰνδῶν, ἡ Γραφή, ἐκ τῆς παλαιᾶς ἰδίως οἱ Προφῆται καὶ ἐκ τῆς νέας ἡ Ἀποκάλυψις, εἶναι τὰ πρῶτα ἀλληγορικὰ ποιήματα. Ἀλληγορίαὶ ἀπαντῶσι συχνὰ εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου. Τοιαῦτα εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς Ἐριδος, ἥτις φοερόν κα γιγάντειον φάσμα

*Ὀυρανῶ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθορὶ βαίνει.*¹⁾

τοιαῦτα εἶναι προσωποποιῖα τοῦ Δείμου καὶ τοῦ Φόβου.

Ἐχομεν τοὺς μῦθους τοῦ Αἰσώπου, ἔχομεν τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς κωμωδίας τοῦ Ἀριστοφάνους, τὸν *Πλοῦτον*, τὴν *Εὐρήνην*, τοὺς *Ὀρθίνας*, ἐνθα ἐπεχείρησε νὰ σατυρίσῃ ἂν οὐχὶ ἀμέσως τὴν *Πολιτείαν* τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ τὰς ἄλλας ἐκείνας οὐτοπίας τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἢ τὸν Ἀλκιβιάδην, ὅστις ἐνωθεὶς μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἤλθε καὶ κατέλαβε τὴν Δελφίαν.²⁾ Οἱ *Βάτραχοι* εἶναι ἑτέρα ἀλληγορία τοῦ δαιμονίου ποιητοῦ, φιλολογικὴ τις σάτυρα ἐνθα φέρει τὸν Διόνυσον δικάζοντα ἐν τῷ Ἄδει τὸν Αἰσχύλον καὶ Εὐριπίδην, τὸν ἕνα φέροντα τὴν ἀρχαίαν πολεμικὴν πανοπλίαν, τὴν περιεφεραλίαν καὶ τὴν ἀσπίδα, τὸν ἕτερον μετὰ σοφιστικὰ λεξίδια καὶ τοὺς νεωτερισμούς.

Ἐκ τῶν νεωτέρων αἱ ὑψηλόταται ἀλληγορίαὶ ἀπαντῶσιν εἰς τὴν Θεῖαν Κωμωδίαν τοῦ Δάντου. Ἰδίως δὲ πρωτεύει ἡ ἐν τῷ *Καθαρτηρίῳ*³⁾ μακρὰ καὶ γραφικωτάτη περιγραφή τῆς θριαμβευτικῆς πορείας τοῦ ἄρματος τῆς Ἐκκλησίας, ἐνθα ὁ θεσπέσιος ἐκεῖνος τοῦ Καθολικισμοῦ ψάλτης ἐπεφέαλετο νὰ ἱστορίσῃ ὅσα, αὕτη ὑπέστη

1.) Ἰλ. ἰ δ ο ς Α. στίχ. 528.

2.) Emile Deschanel - *Etudes sur Aristophane* page 348.

3.) Canto XXIX-XXXI.

καταδρομάς ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν αἰρετικῶν. Ἄλλου εἴδους ἀλληγορία εἶναι τὸ περιλάλητον *Roman de la Rose*, ἔργον τοῦ ΙΓ' μ. Χ. αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ὁ Guillaume de Lorris καὶ συνεπλήρωσε, τεσσαράκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα, ὁ Jean de Meung, ἔνθα τὸ πολιορκούμενον ῥόδον ἄλλοι μὲν νομίζουσιν ὅτι εἶναι τὸ κάλλος, ἄλλοι δὲ ἡ σοφία. Συχνὰ ἀπαντῶσιν ἀλληγορίαὶ εἰς τὰς μεγάλας ἐποποιίας τοῦ Κλόπστοκ καὶ Μίλτωνος, τὴν Ἑρρικιάδα τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ; *Μάρτυρας* τοῦ Σατωβριάν, ἐξ ὧν ὁ μὲν Βολταίρος ἔφερε πάλιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τὴν Ὀμηρικὴν Ἑριδα, ὁ δὲ ἐπροσωποίησε τὴν *Ἑλπίδα*, ἐνθρονίσας αὐτὴν εἰς τοὺς οὐρανοὺς μετὰ τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Ἀρετῆς.

Ὁ *Γαρρارتουά* καὶ *Παρταγρουέλ* τοῦ Ῥαβελαι εἶναι ἐτέρα πολιτικὴ σάτυρα, ἐν ἧ ὁ πρῶν Βενεδικτῖνος μοναχὸς, εἶτα ἱατρὸς καὶ τελευταῖον ἐφημέριος τοῦ Μευδωνίου, ἐπεχείρησε νὰ σατυρίσῃ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ κλήρου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Εἰκόνας τοιαύτας οὔτε ἡ γλυπτικὴ οὔτε ἡ γραφικὴ δύναται νὰ παραστήσῃ, ἀλλ' ἡ ποίησις μόνη, ἥτις διὰ μιᾶς πολλάκις λέξεως κατορθοῖ νὰ ζωγραφίσῃ, ὅ,τι οὔτε ἡ σμίλη δύναται νὰ ἐγγλύψῃ ἐπὶ τῆς λίθου, οὔτε ἡ γραφὴς ἐπὶ τοῦ πίνακος ν' ἀνατυπώσῃ.

Ὁ Πανταγρουέλ, ὁ Πικρόχολος, ὁ Πανοῦργος καὶ οἱ ἄλλοι ἐκεῖνοι ἥρωες τῆς ἐποποιίας του εἶναι τόσοι καρδιάλεις καὶ βασιλεῖς ἢ ἡγεμονίσκοι καὶ ἐν τέλει, ἀγωνιζόμενοι οἱ μὲν ὅπως ἀρπάσωσι τὴν παπικὴν τιάραν, οἱ δὲ ὅπως κατακτήσωσι χώρας μαχόμενοι ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς φιλοδόξου αὐλῆς τοῦ Βατικανοῦ. Οἱ ἀληθεῖς αὐτοῦ ἥρωες εἶναι ὁ Κάρολος πέμπτος τῆς Ἰσπανίας, ὁ Λουδοβίκος ΙΒ', ὁ Φραγκίσκος, τῆς Γαλλίας.

Ὁ Φαῦστος τοῦ Γκαίτε καὶ ἰδίως τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρὰ τοῦ ταύτης ἐποποιίας εἶναι πλήρες ὑψηλῶν καὶ ποιητικωτάτων ἀλληγοριῶν. Εἶναι ἡ σκηνὴ ἐπὶ τῆς ὁποίας συναντᾶται ὁλος ὁ ἀρχαῖος καὶ νέος κόσμος, ἐκεῖνος μετὰ τῶν θεῶν του καὶ ἠρώων, μετὰ τῶν Νυμφῶν του καὶ Χαρίτων, οὗτος μετὰ τῶν μαγισσῶν του, τῶν ἀνακτόρων καὶ τῆς αὐλῆς. Εἶναι τὸ πεδῖον,

ἐν ᾧ ἀγωνίζονται αἱ ἰδέαι τῆς ἀρχαιότητος πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ ἀρχαία καὶ νέα φιλοσοφία, ἡ κλασικὴ καὶ ῥωμαντικὴ ποίησις. Ἰδίως δὲ μεταξὺ ὄλων ἐξέχει ἡ φαντασμογορικὴ ἐκείνη ἀλληγορία τῆς ἀρπαγῆς τῆς ὥραιας Ἑλένης ὑπὸ τοῦ ἀναγεννηθέντος Φαύστου καὶ οἱ γάμοι αὐτοῦ, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ὑσιπέτης ἐκεῖνος ἀετὸς τῆς Ἰέννης ὑπαινίσσεται τὴν προσέγγισιν τῆς ἀρχαίας καὶ μεσαιωνικῆς ποιήσεως, γάμοι ἐκ τῶν ὁποίων προήλθεν ὁ Εὐφορίων, τὸ αἰθέριον ἐκεῖνο καὶ πτερόεν βρέφος, ἡ εἰκὼν τῆς ῥωμαντικῆς ποιήσεως, ὁ ποιητὴς τοῦ *Don Zouán*.

Κ. Γ. ΞΕΝΟΣ.

ΙΟΥΛΙΟΣ ΒΕΡΝΗΣ

— Ὁ Ἰούλιος Βέρνης ἐγεννήθη εἰς Νάνδεις τὴν 8ην Φεβρουαρίου 1828. Μετὰ τὴν ἐκεῖ δ' ἀποπεράτωσιν τῶν ἑαυτοῦ σπουδῶν ἔμελλε τὸ δικηγορικὸν νὰ ἐξασκήσῃ ἐπάγγελμα, ἀλλὰ τὸ θέατρον τὸν προσελκύει μετ' ὀλίγον. Ἐν ἔτει δὲ 1850 παρουσιάζει ἔργον ἔμμετρον, «*Les Pailles rompues*», πρὸς τὸ ὁποῖον λέγουσιν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Δυμάς ὁ υἱὸς ἀπετόλμησε νὰ συναγωνισθῇ.

Ἐπειτα δὲ συνέγραψε μετὰ τοῦ Michel Carré τρία κωμικοδραματικὰ βιβλιάρια τὰ *Colin Maillard*, *l'Auberge des Ardennes* καὶ τὴν *Marjolaine*.

Ἐν ἔτει δὲ 1861 τὸν ἐπανευρίσκομεν εἰς τὸ Vaudeville μετὰ τινος ἔργου εἰς τρεῖς πράξεις ἐπιγραφομένου «*Onze heures de siège*», ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο εἰμὴ σύντομός τις ἐκδοσις. Ἐγκαταλείπει δ' ὁ Βέρνης τὸ θέατρον καὶ συγγράφει τὰς «*Cinq semaines en ballon*». Τοῦτο δὲ τὸ ἔργον του ἦτο νέον εἶδος, ἐπιστημονικὸν μυθιστόρημα, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ἐπενόησεν, βραβευθὲν